

EGY
JEZSUITA-DIPLOMATA
HAZÁNKBAN

48.

IRTA

FRAKNÓI VILMOS

Különlenyomat a Katholikus Szemle XVI. évfolyamából.

BUDAPEST

A STEPHANEUM NYOMÁSA.

1902.

276873

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

EGY JEZSUITA-DIPLOMATA HAZÁNKBAN.

1583—1584.

A Jézus-társaságról, melynek egyik legkiválóbb tagjával foglalkoznak a következő lapok, mesteri kézzel alkotott jellemrajzot nyújt Anglia nagy történetirója, a protestáns Macaulay.

«Egy századig sem állott fönn a rend — úgymond — midőn már betöltötte a világot ama nagy dolgok emlékezetével, amiket a hitért tőn és szenvedett. Egy szerzet sem tudott annyi kitünő férfiút fölmutatni, egyik sem terjesztette ki oly roppant térre munkásságát; és mégis soha egynél sem volt olyan teljes egység érzelmekben és eljárásban. Nem volt a földnek olyan vidéke, sem a szemléleti vagy gyakorlati életnek oly tere, ahol jezsuitákat nem lehetett találni. Főfőtanácsosai voltak a királyoknak. Latin föliratokat magyaráztak. Vizsgálták Jupiter kísérlőinek pályafutását. Egész könyvtárakat adtak ki: polémiát, kazuisztikát, történetet, értekezéseket az optikáról, alkaikus ódákat, egyházi atyák új meg új kiadásait, madrigálokat, kátékat és gúnyiratokat. Úgyszólván egészen az ő kezeikbe ment át az ifjúság fensőbb tudományos nevelése, amit ritka ügyességgel vittek. Úgy látszik fölfedezték azt a pontot, amelyre az értelem műveltségi tekintetben juthat, anélkül, hogy az ész fölszabadulásától kelljen tartani. Az ellenségnek is meg kell vallania, hogy nem volt párjuk a mesterségben, amint a zsenge elmével bánni, azt képezni tudták. Emellett a szószék ékesenszólását hévvel és sikerrel művelték. Még nagyobb buzgalommal, s még több eredménnyel jártak el a gyóntatószékben. Egész Európában minden kormány s majd minden előkelőbb család titkait ismerték. Egy protestáns országból a másíkba vándoroltak számtalan álöltözetben, mint jókedvű lovagok, egyszerű parasztok, puritán papok. Elvándoroltak oly tartományokba, amelyekbe se kereskedői nyereségvágy, se tudvágy nem vitt soha idegent. Mandarin-ruhában lehetett őket találni, mint a

pekingi csillagásztorony őreit. Paraguayban ásóval kezökben tanították a vad embereket a földművelés elemeire. De bárhol tartózkodtak, bármivel foglalkoztak, szellemök ugyanaz volt: csüggedetlen közremunkálás közös ügyökben, föltétlen engedelmesség a központi hatalomnak. Egy sem hagyta el közülök lakhelyét vagy hivatását magától. Hogy az égsarki öv vagy az egyenlítő alatt éljen a jezsuita, hogy a Vatikánban töltsé-e életét gyöngyök rendezésével és kéziratok egybevetésével, vagy a délszaki égöv alatt a meztelen vadembereket igyekezzék rábírni, hogy egymást föl ne falják: mind oly dolgok, amikre nézve mély alázattal követte mások határozatát. Ha Limában volt rá szükség, az első hajóval az Atlanti-tengeren volt. Ha Bagdadba küldték, az első karavánnal a pusztán utazott. Ha szolgálatára olyan országban volt szükség, ahol élete kevésbé volt biztos, mint a farkasé, ahol bűnnek tartották őt rejtegetni, ahol szerzetestársainak közhelyeken kitűzött feje és a fölnégyelt testrészei mutatták, mi vár rá: ellenvetés vagy habozás nélkül indult sorsa elé!...¹

Ennek a képnek számos vonását fogjuk fölismerni Possevino Antal atya egyéniségében és abban a működésében, melynek színhelyül hazánk szolgált.

Viszontagságteljes életpályájával a francia, olasz, német, lengyel és orosz irodalmak jelentékeny művei foglalkoznak; ² amelyek azonban magyarországi és erdélyi tevékenységére természetszerűen alig terjeszkednek ki. A magyar történetírás pedig háladatlan volt emlékezete iránt. A legterjedelmesebb történeti munkákban, a korát tárgyaló monografiákban egyáltalán nem fordul elő neve, vagy legföljebb néhány sorból áll az, amit róla följegyezve találunk.

¹ Anglia története II. Jakab trónralépte óta. Irta Macaulay. Fordította Csengery Antal. (Budapest, 1876.) II. 52—54.

² Csak a legjelentékenyebbeket sorolom föl megjelenésök időrendjében: *Dorigny*: Vita del P. Antonio Possevino. (Venezia, 1759.) — *Theiner*: La Suède et le Saint-Siège. I. (Paris, 1842.) — *Dnevník postiednego pokhoda Stefana Batoria na Rossiion*. (S. Petersburg. 1867.) — *Zakrewski*: Stosunki Stolicy Apostolskiej z Iwanem Groznym. (Krakowe, 1872.) — *Pierling*: Missio Moscovitica Antonii Possevini. (Pariis, 1882.) — *Pierling*: Un nonce du Pape en Moscovie. (Paris, 1884.) — *Pierling*: Le Saint-Siège, la Pologne et Moscou. (Paris, 1885.) — *Arndt*: Ein päpstliches Schiedsgericht im XVI. Jahrhundert. (Stimmen aus Maria Lach. XXXI. Freiburg, 1886.) — *Pierling*: Bathory et Possevino. Documents inédits sur les rapports du Saint-Siège avec les Slaves. (Paris, 1887.) — *Pierling*: Papes et Tsars. (Paris, 1890.) — *Koneczny*: Jan III. Waza; missya Possewina. (Krakowie, 1901.)

A mulasztást pótolni szándékozom, amit könnyűvé tesz az a körülmény, hogy Possevinónak a vatikáni titkos levéltárban őrzött irományai között Magyarországból és Erdélyből a pápai államtitkárral és Báthory István lengyel királylyal váltott levelei, egyéb értékes okiratokkal és levelekkel együtt, kivételes teljességben maradtak fenn.¹

I.

Possevino Antal Mantuában született, Rómában végezte tanulmányait, Gonzaga Herkules bíbornok titkára, majd az ő két unokaöccsének nevelője lett. Huszonötéves korában, 1559-ben, ékesszóló és szentéletű jezsuitákkal érintkezve, fölismerte igazi hivatását, mely őt a diadalmas pálya küszöbén álló Jézus-társaságba vezette. Miután a próbaéveket kiállotta és a hittudományi ismereteket elsajátította, Savojába küldetett, hol először nyílt alkalma a katolikus egyháznak a terjeszkedő protestantizmus ellen oltalmazásában apostoli buzgóságát és szellemének fölényét érvényesíteni. Azután tíz évet Franciaországban töltött, rendje kollégiumaiban különféle hivatalokat viselve. 1573-ban Rómába hivatott meg, hol a rend főnöke mellett a titkári állást nyerte. Mindenütt fontos teendőket végezve, időt talált az irodalmi munkálkodásra is. 1559-ben veszi kezdetét apologetikai, dogmatikai és aszketikus kiadványainak hosszú sorozata.²

Római tartózkodása alatt, 1577-ben történt, hogy III. János svéd király, katolikus nejének, Jagelló Katalinnak tanácsára, követet küldött Rómába azzal a kettős megbizással, hogy a katolikus hatalmasságok támogatását eszközölje ki trónja és országa ellenségeivel szemben, egyszersmind készségét fejezze ki, a protestáns svéd nemzetnek a katolikus egyházba visszavezetésére.

XIII. Gergely pápa lelkesedéssel karolta föl mind a két ügyet, és szükségesnek látván, hogy nunczius menjen Svédországba, ezt a tisztelet Possevinóra ruházta. A jezsuita atya, nehogy földadatát idő előtt elárulja, úgy mint Mária özvegy császárné követe, világi úrnak öltözve jelent meg az udvarnál. Míg ezt a szerepet a világ

¹ Possevino irományai a Nuntiatura Germaniae 93, 94, 95 — a Nuntiatura Poloniae 15a, 15b, 15c köteteket töltik meg. (Ez utóbbiak a következő címet viselik: Lettere e memorie manoscritte del P. Possevino nunzio apostolico nel settentrione. I—III.) Azonkívül egy csomag eredeti okirat Addimenta ad Nuntiatum Poloniae címet visel.

² *Sommervogel*: Bibliothèque de la Compagnie de Jesus. VI. (Bruxelles, 1895.) 1061—1092. lapon ötven művét ismerteti.

előtt ügyesen játszott, titkos tevékenységével nagy eredményt ért el. A király (1578 május 6-ikán) az ő kezeibe letette a katolikus hitvallást; mire őt a további teendőik tárgyalása végett Rómába bocsátotta vissza.¹

Innen Possevino 1578 végén másodizben indult Svédországba, Útközben, Bécsben, a pápa hozzájárulásával, a svéd király nevében elsőszülött fia részére Rudolf császár egyik nővérének kezét kérte meg, míg a svéd király leányát Erneszt főhercegnek ajánlotta föl hitvesül.²

Itt a két uralkodóház szoros családi frigyével Svédországban a katolikus egyház restaurációját kívánván előkészíteni; a németországi protestantizmus ellen erélyes föllépésre buzdította a császári udvart. Azonban nem erőszakos eszközök alkalmazását javasolta; a papnevelés ügyének fölkarolásában jelölte ki a siker biztosítékát.

Figyelmét kiterjesztette Magyarországra is, melynek viszonyairól Draskovics György győri püspök, királyi kancellár nyújtott neki tájékozást. Az, amit tőle a katolikus papság hanyatlása és a protestantizmus elhatalmasodása felől hallott, fölébreszté lelkében a vágyat, hogy — mint maga írja — «segíteni igyekezzen Magyarországon». Ajánlkozott a püspöknek, hogy a Rómából kapott fölhatalmazás alapján, a XIII. Gergelytől alapított olmützi papnevelő-intézetben magyar ifjakat helyez el. Tőle régi nemes családokból származó négy ifjút vett át, kik főképen folyékony latin társalgással megnyerték tetszését. Rólok jelentést téve a pápai államtitkárnak, megjegyzi: «Ha láthatná őket Méltóságod, örömét lelné bennök».³

Márczius második felében maga kísérte őket Olmützbe.⁴

Útját Lengyelországon keresztül folytatván, Vilnában fölkereste

¹ *Pierling*: Papes et Tsars. 164—166.

² Az 1578 november 1-én Rudolf császárhoz, a főhercegekhez és miniszterekhez intézett pápai ajánlólevelek a vatikáni levéltárban. Arm. XLIV. V. 24. n. 170—180. A bibornok államtitkár 1578. december 4-én értesíti a bécsi nunciust, hogy Possevino a császári udvarhoz megy «per trattar alcune cose di commissione di Nostre Signore.» Nuntiatura Germaniae. V. 11. f. 23.

³ 1579 márczius 9-én. Nuntiatura Germaniae. Vol. 92.

⁴ Márczius 21-én jelenti, hogy őt magyar nemes ifjúval indul, miután kettőt már előre küldött. (Ugyanott.) Possevinonak 1580 október 14-én kelt jelentéséhez mellékelve találunk egy kimutatást az olmützi növendékekről. A hét magyarból hatan félesztendő mulva elhagyták az intézetet; a hetedik, Hegyi Márton, egy egész évet töltött ott, tanulmányaiiban jeles előmenetelt tett és hazájába visszatérvén, a török hódoltságban iskolát nyitott.

Báthory István királyt. A hatalmas uralkodó és az igénytelen jezsuita között mindjárt ezen első találkozásuk alkalmával benső viszony jött létre, amelyet csak a halál bontott föl. A katolikus hit terjesztésén az egyház intézményeinek fölvirágoztatása érdekében a király nem kevésbé buzgólkodott, mint a misszionárius diplomata, kinek politikai föladatai több ponton találkoztak az ő hatalmi céljaival.

Báthory levelet adott neki át a svéd királyhoz, kit biztosított afelől, hogy a katolikus egyház restaurációjára irányuló törekvései támogatásában vérét ontani kész. Egyúttal megbizta, hogy unokaöcscse, a gyermek Báthory Zsigmond részére svéd hercegnő kezét szerezzze meg.¹

Társalgásuk folyamán szólott azon régi tervéről, hogy Kolozsvárott jezsuita-kollégiumot alapít. Possevino rábirta a jezsuita provinciálist, hogy haladék nélkül küldjön Erdélybe néhány jezsuita atyát, kiket ő könyvekkel látott el és nunciusi hatalmánál fogva a püspök nélkül szükölködő erdélyi egyházmegyében hivatásuk betöltésére a megfelelő joghatósággal ruházott föl.²

Possevino augusztus elején már ismét Stockholmban volt, hol egy egész esztendeig tartózkodott, anélkül, hogy akár a katolikus egyház visszaállítása tekintetében, akár házassági tárgyalásaiban eredményt mutathatott volna föl. Az 1580-ik év nyarának végén Rómába tért vissza.³

A következő év elején orosz követek jöttek a pápához, IV. Iván moszkvai czár levelével, amelyben előadja, hogy hő vágya a törökök és tatárok ellen harcolni, de megakadályozza a lengyel király, ki a török szultánnal és a tatár khánnal szövetségbe, ellene Lifland meghódítása végett háborút visel; minélfogva fölkéri őt, birja rá Báthoryt, hogy vele békét kössön.

Ez az üzenet azt a reménységet keltette a pápai udvarnál, hogy nemcsak új szövetségest nyerhet a szent-szék a törökök hatalmának megtörésére, hanem a keleti egyházi szakadás megszüntetésére is alkalom kínálkozik.

¹ Ezt Possevino említi második svédországi küldetéséről szóló jelentésében, megjegyezvén, hogy ezt a házassági tervet a svéd királyné ellenezte. N. G. Vol. 92. f. 396.

² Possevinonak 1579 június 26-án Heilsbergből Rómába küldött jelentése ugyanott. A jezsuitáknak Erdélybe küldetéséről a lengyelországi nuntiusnak 1579. második felében Rómába küldött jelentései sűrűn tartalmazznak részleteket. (Nuntiatura Poloniae. V. 16.)

³ *Pierling*. 166.

Ezért XIII. Gergely abban állapotott meg, hogy Oroszországba követet küld, azzal a hármassal: hogy a csár és a lengyel király között dúló háború megszüntetésére a szent-szék közbenjárását ajánlja föl; a törökök ellen létesítendő szövetség ügyét tárgyalja; a keleti és nyugati egyházak egyesítésére kísérletet tegyen.

Ezen föladat megoldására a szükséges képességeket föltalálhatni vélte Possevinóban, ki a hittérítő apostoli buzgalmát a diplomata ügyességével párosította, az éjszak-európai viszonyokat alaposan ismerte és a lengyel király bizalmával dicsekedett.

Possevino 1581 márczius végén indult el hosszú útjára.

Velenczében megállapodott, és a szenátus előtt hosszú beszédben fejtette ki a pápa terveit. Ezeknek egyik tényezője gyanánt tüntette föl Báthory Istvánt, kinek mély vallásosságát magasztalván, említést tett a kolozsvári kollégium alapításáról is, «aminek — úgymond — hatása már észlelhető, mert a protestánsok százankint vezetnek vissza a katolikus egyházba». Azután szólott az orosz czárról, akit a katolikus egyház és a szent-szék iránt kitüntetett jóakarátában meg kell erősíteni, amiben a köztársaság, Oroszországgal kereskedelmi összeköttetéseket létesítve, működhetik közre.¹

Útját folytatván, a gráci, bécsi és prágai udvaroknál tett látogatást, majd június 13-ikán érkezett Litvánia fővárosába, Vilnába, hol Báthory István ekkor tartózkodott. Ez most leplezetlen bizalmatlansággal fogadta, mert azt az aggodalmat táplálta, hogy a pápa az osztrák házzal és az orosz czárral egyetértve, ellenséges terveket forral.

Possevino azonban teljesen megnyugtatta. Biztosította afelől, hogy a pápa egyedül a kereszténység nagy érdekeit tartva szem előtt, vállalja el a közbenjáró tisztet, melynek betöltésében természetesen inkább fog kedvezni Lengyelország vallásos királyának, mint szakadár és megbizhatatlan ellenfelének. Minden kétség eloszlátása végett ajánlkozott, hogy a király által kijelölendő kísérőkkel és tolmácsokkal megy Oroszországba.

Báthory, akivel időközben Iván czár közvetlenül béketárgyalásokat indított meg, azt kívánta, hogy ajánlataira az orosz választ várja be Possevino; mivel pedig, amennyiben föltételei el nem fogadtatnak, a háború folytatására el volt határozva, Vilnából a

¹ A beszédet közli *Pierling*: Bathory et Possevino. Documents inédits sur les rapports du Saint-Siège avec les Slaves. (Paris, 1887.) 41.

hadiműveletek színhelyére ment, magával vitte a jezsuita atyát is. Polotsknál találkoztak a Moszkvából visszatérő küldöttekkel.

Báthory követelte volt Lifland egész területének átengedését, a határszáron emelkedő néhány orosz erősség lerombolását, a hadi-költségek megtérítését. A csár a két utóbbi föltételt visszautasította, Liflandból pedig csak azt a részt volt hajlandó átengedni, amelyet lengyel hadak tényleg megszállva tartottak.

Ennek daczára a lengyel urak a béketárgyalások folytatását óhajtották. Az a gondolat, hogy még egy télen át kelljen a zord éghajlat alatt, szenvedések és nélkülözések közepett háborút viselniök, a legbátrabbak harczvágyát is lelohasztotta. Ehhez járultak a hadviselés költségeinek fődözésével járó nehézségek, mivel e célra a lengyel országgyűlés a kellő áldozatokat meghozni vonakodott.

A király arra nem volt rábirható, hogy maga tegyen engedményeket, hanem Possevinót hívta föl, hogy most már a szent-szék nevében a közbenjárói tiszt betöltéséhez fogjon.

A jezsuita-diplomata örömmel látta maga előtt megnyilni a tevékenység új mezejét. Augusztus 18-ikán a Volga partján, Staritsa várában fogadtatott Iván czártól, kit a saját kezével véghezvitt kegyetlenségekért a történetírás a «rettenetes» (le terrible) melléknévvel bélyegezett meg.

Possevino tárgyalásai egyidőben az orosz-lengyel béke létrehozására és Oroszországnak a katolikus vallás előtt megnyitására irányultak.

A csár a szent-szék iránt jóakarátát tanusítandó, megengedte, hogy ezentúl pápai küldöttek szabadon jöhetnek az orosz birodalomba és mehetnek Perzsiába; a velencei kereskedők pedig, kik Oroszországban megtelepednek, katolikus papokat hozhatnak magukkal.

Ellenben Báthory igényeinek kielégítésére nem volt rábirható; sőt követelte, hogy amennyiben a tárgyalások folytattatnak, a lengyel követek Moszkvába jöjjenek.

Ezzel az eredménnyel Possevino visszatért a Pskov várost ostromló Báthoryhoz, aki legföljebb arra volt hajlandó, hogy köveit valamelyik határszéli városba küldi. Possevino ekkor a czárt meggyőzni igyekezett arról, hogy mivel Pskov nem soká képes ellenállani és a lengyelek a téli hadjáratra nagy előkészületeket tesznek, érdekében áll a béke létrehozására nyiló alkalmat fölhasználni.

Míg a válaszra várakoztak, a király és a nunczius társalgásukban szüntelenül foglalkoztak a katolikus vallásnak Lengyelország-

ban és Erdélyben való restaurációjára vonatkozó kérdésekkel. Egyebek között ekkor Báthory újból előadta azt a már korábban egyszer kifejezett óhaját, hogy mivel az erdélyi püspöki szék helyreállítása, a protestánsokra való tekintettel, egyelőre nem tanácsos, a pápa küldjön Erdélybe egy fölszentelt püspököt, aki ott a főpásztori teendőket végezze. Possevino pártolta ezt a tervet.¹

A csár elfogadta a propozíciót, hogy a két fél biztosai, a pápai nunczius közbenjárása mellett, határszéli helyen tárgyaljanak. A Novgorodba vezető országút mentén fekvő Jam-Zapolski nevezetű kis falut jelölte ki e célra.

Possevino, úgy is, mint a szent-szék képviselője, úgy is, mint a Jézus-társaság tagja, joggal nagy vívmánynak tekinthette azt a tényt, hogy a szláv faj leghatalmasabb uralkodói az ő közbenjárását elfogadták. Azonban a két fél igényei között mutatkozó ellentétek súlyos nehézségeket támasztottak neki. Erőfeszítéseiben, hogy majd az egyik, majd a másik fél biztosait engedékenységre bírja, a diplomáciai világban szokatlan eszközöket kellett használnia. Egyizben Olfenew orosz biztos kezeiből a szerződés fogalmzatát kiragadta és darabokra tépte, őt magát pedig a szobából kilökte. Ugyanis nyomára jött, hogy a csár titkos utasításban fölhatalmazta biztosait, hogy szükség esetén, ha az egyesség máskép nem létesülhet, egész Liflandot átengedhetik, és egy vagy két orosz erősségnek, Báthory részéről átengedésével megelégedhetnek. Erőtjeljes föllépése nem maradt eredménytelen. 1582 január 15-ikén tíz esztendőre megkötötték a béke.

Possevino ekkor Moszkvába ment, hogy most már másik két föladatának megoldására tegyen kísérletet.

Iván csár ajánlkozott, hogy a római és az orosz egyház között fönforgó vitás kérdéseket személyesen fogja vele tárgyalni. Azon rövid szünetekben, melyeket orgiái és vérengzései között tartott, theologiai munkák tanulmányozásával szeretett foglalkozni és szívesen értekezett egyháza tudós szerzeteseivel. Így bizonyos tájékozottságot és a szentírás helyeinek idézésében ügyességet sajátított el.

Azonban miként indulatait és vágyait, úgy értelmét sem tudta fegyelmezni. Abban a vitatkozásban, amelyet udvara jelenlétében Possevinoval tartott, tudós ellenfele szakszerű érvelései elől önkényes tételek fölállításával siklott ki és egy megjegyzésben személye ellen irányuló sértő czélzást sejtve, arra a kifakadásra ragadtatta

¹ 1581 október 29-én kelt jelentésében. Nuntiatura Germaniae. V. 93. f. 287.

magát, hogy a pápa «nem pásztor, hanem farkas». Mire Possevino nyugodtan kérdezé: «Miért fordultál tehát a farkashoz? Mikor közbenjárását kérted, miért tisztelted meg a legfőbb pásztor czimével?»

A pápa primátusának megtámadására a czár nem tudott erősebb érveket hozni föl, mint azt, hogy Isten gyanánt imádatja magát és czipőjén a kereszt jelét viseli.

Ennek daczára czélját, hogy alattvalói előtt nagy hittudós és hitvédő dicsfényével környezze magát, elérvén, barátságos módon vetett véget a vitatkozásnak és keblére ölelte ellenfelét, akit azután arra is fölkért, hogy a pápához és a császárhoz küldött követeit kisérje.¹

Possevino útközben (1582) április végén Rigában találkozott Báthoryval, kit Vilnába kísért. Itt Rómából érkezett újabb politikai megbízás várakozott rá. Alig hogy kibékítette a lengyel királyt az orosz czárral, most a magyar király és a lengyel király között fönforgó, az összeütközés veszélyével fenyegető nehézségeket kellett elhárítania.

II.

Báthory Istvánnak elég oka volt, hogy a Habsburg-ház uralkodói iránt ellenséges érzületet tápláljon. 1565-ben, mikor mint János Zsigmond fejedelem követe Bécsben békealkudozásokat folytatott, azért, mivel ezek tartama alatt uralkodója Pankota várát török segítséggel megvívta, Miksa király rendeletére börtönbe vettetett, majd két évvel utóbb Szatmár várától és Németi mezővárostól megfosztatott. 1571-ben Erdély fejedelmévé megválasztatván vetélytársa, Békés Gáspár, a bécsi udvar hathatós támogatásában részesült. Négy évvel utóbb pedig a lengyel királyválasztásnál vetélytársa Miksa volt, aki azután is, hogy Báthory Lengyelország trónját elfoglalta, kísérletet tett, hogy őt attól megfoszssa.

Ez a helyzet Rómában nagy aggodalmat keltett. A császár és a lengyel király meghasonlása mind a kettőnek lehetetlenné tette a támadó föllépést a törökök ellen; sőt mintegy fölhívasul szolgált a törököknek hódításai folytatására.

Ezért a szent-szék diplomatái a két udvarnál, Lauro és Malasprisa nuncziusok, már az 1576-ik év végén megkezdették igyekeze-

¹ Pierling 190—325.

tejket Rudolf császár és Báthory István között egyezség létrehozására, az országaik között régebben fönnállott szövetség megújítására.

Hosszú tárgyalások után végre a 1580-ik év nyarán a lengyel király követe megjelent a császári udvarnál és előterjesztette uralkodójának kívánságait, amelyek között Szatmár és Németi visszaadására fektette a fősúlyt. Azonban a császári udvarnál éppen erre voltak a legkevésbé hajlandók.

Ebben a körülményben Báthory a személye iránt fönnálló ellenséges érzület nyilatkozatát vélte fölismerni, és súlyos megaláztatásnak tekintette azt, hogy családi birtokait, melyeket jogtalanul elvettek tőle, jószerivel visszaszerezni nem bírja, és ingerült lelkiállapotában fenyegető nyilatkozatokat hallatott.¹

Miután a két udvarnál működő nuncziusok hivatalos jellemű eljárása az uralkodókat egymáshoz közelebb hozni nem bírta: Madruzzo trienti bíbornok-püspök javaslatára, XIII. Gergely megbizta Possevinot, hogy igyekezzék Báthoryra hatni.²

A lengyel király előzékenyen fogadta a jezsuita atya ügyesen előterjesztett figyelmeztetéseit. Noha igényeit Szatmár és Németi visszaszerzésére erőteljesen hangoztatta, késznek nyilatkozott a pápa közbenjárását elfogadni és ígérte, hogy tudta nélkül ez ügyben semmit sem fog tenni. Fölhatalmazta, hogy Olaszországba menet Augsburgban a birodalmi gyűlésen ott időző császárnál az előleges lépéseket megtehesse.³

Possevino ez alkalommal a törökök ellen létesítendő szövetség tárgyában is értekezett vele. Azonban Báthory, egész lelkét föltárván

¹ A császár és a lengyel király között 1576—1582 között folytatott tárgyalások elbeszélése ezen dolgozat keretén kívül esik. A két uralkodó mellett működő nuncziusok jelentései erre nézve gazdag és becses anyagot tartalmaznak.

² Madruzzo bíbornok 1582. április 1-én a bíbornok-államtitkárhoz irt levelében javasolja Possevino megbizását. Az államtitkár április 14-én válaszolja, hogy mivel Possevino már Oroszországba utazott s az ügy sürgősnek látszik, a lengyelországi nunczius kapott ezirányban utasítást. Madruzzo április 19-én újból szóba hozza Possevinot. Mire április 28-án az államtitkár feleli: «La qual cura sara ancora del p. Possevino, quando si trovera presso il re, et tutto si fara per proprio motu de la Santita Sua». *Hansen*: Nuntiaturberichte aus Deutschland. 1572—1585. II. (Berlin, 1894.) 398—409. Április 14-én az államtitkárnak a lengyelországi nunciushoz intézett jegyzéke: Nuntiatura Poloniae. V. 15. f. 180.

³ A lengyelországi nunczius május 27-iki jelentése (Nuntiatura Poloniae V. 19.) a bíbornok-államtitkár július 7-én Madruzzo bíbornokhoz irt levele (*Hansen* 454.) és Possevinonak szeptember 24-én Báthoryhoz intézett (alább idézendő) levele.

előtte, őszintén bevallotta, hogy ő Erdélyhez, mely — úgymond — «hazája és természetes fészke» (patria e nido naturale) bensőbbben ragaszkodik, mint Lengyelországhoz, melynek trónját nem hagyhatja vérbéli örökösére; mivel pedig Erdély megtartását családja részére a török szövetség biztosítja, ezt az előnyt fölládoznia nem szabad.¹

Erdély vallási érdekei ez alkalommal is beható eszmecserek tárgyául szolgáltak.

Báthory nem szünt meg sürgetni, hogy Erdély püspököt kapjon. A személy megválasztását egészen a pápára bizta, s kijelenté, hogy szívesen fogja látni, ha jezsuita küldetik; ígérte, hogy a kezei között levő enyedi uradalmat, mely négy-ötezer forintot jövedelmez, átadja a főpapnak. Sürgősen szükségesnek látván, hogy erdélyi ifjak lehetőleg nagy számban papokká neveltessenek, Kolozsvártt két papnövelde föllállítását javasolta; az egyiket a nemes származásúak számára ő maga volt hajlandó megalapítani, a másiknak, mely nem-nemes ifjakat fogadna be, alapítását a pápa nagylelkűségétől várta.

Possevino tiszteletreméltó elfogulatlanságot tanusítva, kifejtette a király előtt, hogy a jezsuiták, ha egészen «a maguk lábán járhatnak», nagyobb hatással tudnak működni, mintha főpapi székre emeltetnek; míg világi pap, támogatva a jezsuitáktól, Erdélyben sikeresen fogja főpásztori hivatását betölthetni, és egy lengyel papot, Reszka Szaniszlót, ki Rómában a poenitentia-congregationnál hivatalt viselt, ajánlotta a király figyelmébe, aki ebben szívesen megnyugodott.²

Possevino junius 26-ikán érkezett Augsburgba, hol a császár és a német fejedelmek kitüntető fogadtatásban részesítették.³ Madruzzo trienti bíbornok-püspök figyelmeztette Rudolfot, hogy érdeme szerint méltassa a jezsuita szavait, mint aki «teljes elfogulatlansággal, egyedül a közjó érdekében működik».⁴

Rudolf csakugyan kedvezően fogadta a lengyel király ügyében előterjesztését.

¹ Possevino néhány hónappal utóbb a velencei szenátus előtt tartott beszédekben adja elő Báthory közléseit. *Pierling*: Báthory et Possevin. 170.

² Possevinonak 1582 május 27-én Varsóból az államtitkárhoz intézett jelentése. *Nuntiatura Poloniae*. V. 15a.

³ Madruzzo bíbornoknak Trientből 1582. július 17-én az államtitkárhoz intézett levele. *Hansen*. 468.

⁴ Madruzzo junius 30-iki jelentése. *Hansen*. 448.

Válasza a szent-szék közbenjárásának elfogadására való hajlandóságáról tanuskodott. Azt hangoztatja, hogy Miksa király jogosan foglalta el Szatmárt és Németit, amelyekre most már a lengyel király igényt nem támaszthat; minélfogva reméli, hogy ezt ő maga szintén el fogja ismerni; mindazáltal, ha «ezen ügyben ő szentsége alkalmas egység létrehozására módot tud, ő felsége meg fogja győzni ő szentségét és az egész világot arról, hogy a békeséget és egységet mindenkifölött őhajtja; viszont számít arra, hogy a lengyel király ő fensége az ő magánérdekeinek a közjót nem fogja alárendelni és a konföderáció megnyitására vezető intézkedéseket haladék nélkül megteszi.»¹

Possevino Augsburgban is foglalkozott a törökök elleni háború ügyével, és Madruzzo bíbornokkal eziránt folytatott tárgyalásaiban aziránt történt megállapodás, hogy Rómában a császár részére segélypénzek megajánlását fogja sürgetni.²

Utját folytatván, Velenczében augusztus 12-én a törökök ellen tervezett szövetség ügyében hosszú előterjesztést tett. Nem hallgatta el azon fölfogását, hogy az orosz czárra számítani nem lehet; ellenben a lengyel király ajkairól hallott lehangoló nyilatkozatok után sem mondott le arról a reményről, hogy föl fog ébredni lelkében Magyarország és Erdély fölszabadításának vágya; abból a tényből, hogy a váradi erődítmények kijavítását rendelte el, azt következtette, hogy nem bizik egészen a törökökben. A többi katolikus hatalmasságok magatartását bírálván, megállapította, hogy a törökök ellen fegyvert fogni egyik sem hajlandó, és így támadó hadjárat indítására ezidőszerint gondolni nem lehet.³

Rómába szeptember 13-ikán érkezett. A pápának átnyújtotta Báthory levelét és ajándékait: arany álló-órát és kristályból faragott tálat.⁴

XIII. Gergely a császár és a lengyel király között a közbenjáró tisztére készséggel vállalkozott volna. Azonban eközben Báthory megváltoztatta szándékát. Possevino jelentését augsburgi tárgyalásai eredményéről be nem várva, a szatmár-németi ügy rendezését a

¹ Az 1582 július 13-án Possevinohoz intézett császári leirat fogalmazása a bécsi titkos levéltárban.

² Bonomi pápai nuntius június 26-iki jelentése Augsburgból. *Hansen.* 443.

³ A beszédet közli *Pierling.* i. m. 168—194.

⁴ Velence római követének szeptember 22-iki jelentése. Ugyanott. 223. — A pápa 1582 szeptember 22-én írja Báthorynak, hogy örömmel vette Possevino által küldött levelét. *Arm.* XLIV. V. 25. f. 166.

maga kezeibe vette, s evégből Rozrazewski Jeromos kujáviai püspököt Augsburgba küldötte, amely tényben a császári udvarnál a Possevinonak tett ígéret megszegését látták; annál inkább, mert a lengyel főpapnak az osztrák ház irányában táplált ellenséges érzületei ismeretesek lévén, személyének kijelölésében is rossz-akarató szándékot kerestek.¹

Ugyanakkor Báthory az ő római követéhez intézett jegyzékeiben Possevino előtt tett nyilatkozatát olyan színben tüntette föl, mintha az pusztán udvariassági tény lett volna, és világosan kijelentette, hogy ebben az ügyben a szent-székhez fordulni nem szándékozik.²

Possevino mindazáltal nem esett kétségbe, és ahelyett, hogy szemrehányásokkal illetné, benne a szent-szék közbenjárásának sikerébe bizalmat kelteni igyekezett. «Nézetem szerint — írja neki egyik levelében — az isteni gondviselés nem ok nélkül sugalmazta Felségednek azt a mérsékletet, amelylyel engem megbizott, hogy jogos igényeit a császárnál és a pápánál előterjeszsem. Hiszem, hogy Isten, ki Liflandban harmincznégy várat juttatott Felséged hatalmába: arról is gondoskodni fog, hogy azt a két magyarországi várat visszakapja, vagy más módon kielégíttessék.»³

A pápa, noha rossz néven vette a kujáviai püspök küldetését Augsburgba,⁴ szintén nem érezte vele neheztelését. Mind őt, mint Rudolfot arra buzdította, hogy kölcsönös engedékenységgel az egyesség létrejöttét könnyítsék meg.⁵

Possevinót pedig visszaküldvén, megbizta, hogy a szent-szék nevében a két uralkodónál az egyesség létrehozására hasson.⁶

¹ Hansen. 516, 527.

² Ezen jegyzékekből csak a július 7-iki maradt fenn a vatikáni levéltárban. (Additamenta ad Nuntiaturam Poloniae.) A többiek tartalmára világosságot vet Velence római követének szeptember 15-iki és Possevino december 7-iki jelentése. Pierling. 219, 295.

³ 1582 szeptember 16-án. Additamenta.

⁴ Erről szeptember 15-én szól az államtitkár Madruzzo bibornokhoz írt levelében. Hansen. 548.

⁵ 1582 szeptember 22-én Báthoryhoz és október 1-én Rudolfhoz intézett brévéje. Arm. XLIV. V. 25. f. 166, 170.

⁶ Az államtitkár szeptember 29-én a lengyelországi nuncziusnak azt írja, hogy a pápa Possevinot azért küldi vissza, hogy az orosz követet kísérje, továbbá «per molti bisogni et occorrenze da seminarii instituti et da instituirsi et per altre cose importanti. E parso che la sua venuta possa giovarvassai a la buona conclusione del sopradetto negotio (az egyesség) poiche egli e stato quelle che liha trattato

Érdeklődését Erdély iránt ugyanekkor jelentékeny ténynyel bizonyította be. Elhatározta, hogy Kolozsvártt szemináriumot alapít, e célra azonnal ezerkétszáz olasz tallért adott át Possevinónak, akit utasított, hogy evégből Lengyelországból Erdélybe menjen, és a gyermek-fejedelemhez intézett üdvözlő bréve átnyújtásával bizott meg.¹

III.

Possevino november közepén Lengyelországba menet, megállapodott Bécsben. Itt találta Báthory Istvánnak követét, a cujaviai püspököt, aki azt az üzenetet hozta volt, hogy uralkodója Szatmárról és Németiről lemond, ha egyenlő értékű uradalmakat kap kárpótlásul.

Ezen az alapon Rudolf hajlandó volt egyességre lépni, és fölhívta a követet, hogy jelölje meg azokat az uradalmakat, melyeket mint egyenlő értékűeket Báthory elfogad, de a lengyel követ, utasítására hivatkozva, kinyilatkoztatta, hogy a császári udvarnak kell az ajánlatot megtenni; mire a császár azt javasolta, hogy mindkét részről kiküldendő biztosok jelöljék ki a kárpótlásra alkalmas uradalmakat.²

Ebben az állapotban találta a tárgyalásokat Possevino, ki most megbízást kapott Rudolf királytól, hogy ezt a formai vagy taktikai nehézséget hárítsa el.³

Possevino december 4-én érkezett Varsóba, ahol Báthory udvarát tartotta. Jelentést tett neki augsburgi, velencei, római és bécsi tárgyalásairól.

Egyebek között sajnálatát fejezte ki afölött, hogy a királynak

intimamente col Re, con l'Imperatore et con Sua Santità et n'è pienamente informato.» Nuntiatura Poloniae. V. 15. f. 205. A Rudolffhoz intézett, imént idézett brévében, a pápa írja, hogy Possevino Lengyelországba megy; «sive igitur ille ad te venerit, sive negotiorum causa de via deflectere prohibitus scripserit», adjon neki hitelt. Ez tehát formyszerű megbízóirat. Maga Possevino december 7-iki jelentésében szól megbízatása felől.

¹ Possevino október 5-én december 7-iki jelentései.

² A Rudolf és a lengyel követ között váltott jegyzékek egykorú másolatai a vatikáni levéltárban. (Additamenta.)

³ Possevino többször idézett december 7-iki jelentésében említi: «Havevo ricevuto nuova commissione in Vienna, sicome appariva per quattro patenti datemi da Sua Maesta Cesarea.» Ezeket a megbízóiratokat sem Rómában, sem Bécsben nem sikerült megtalálnom.

római követéhez intézett közléseiről tudomást szerezvén, nem érvényesítheti a király és a császár között az egyesség létrehozására a szent-szék tekintélyét oly hatályosan, mint óhajtaná.

Báthory erre azt válaszolta, hogy csak annak akarta elejét venni, hogy a császár az ügy elintézését hosszú időre elodázza; a pápa közbenjárását nem utasította el, sőt Possevínóhoz intézett levelében, mely azonban csak az ő elutazása után érkezhettek Rómába, nyíltan kikérte.¹

Possevino ezután élénk színekkel ecsetelte azon előnyös következményeket, amelyeket a császárral kötendő szövetség fog maga után vonni. Mire Báthory fölsóhajtott: «Ó, bár előbb lehetett volna azt létesíteni!»

Örömét fejezte ki afölött is, hogy a pápa Erdélyről bőkezűen gondoskodik.

«Óhajtom — így szólt hozzá — hogy Erdély fekvését és természeti viszonyait megismerjétek; meg fogtok győződni arról, hogy ezen védbástya elestével az egész kereszténységet súlyos veszteség éri, föntartásával pedig minden jóra a kapu megnyílik.»

Mire Possevino megjegyzé, hogy ő felségének valóban oka van nagyrabecsülni azt, hogy unokaöccsét ő a pápa nevében meglátogatja; mert az apostoli szék pártfogása biztosítékul szolgál arra nézve, hogy az ifjú fejedelem, ha ő felségét a halál elragadná vagy «más valami következnie be», jó tanácssal lesz ellátva és támogatásban fog részesülni.

A teendőkre nézve abban állapotok meg, hogy Possevino levelet ír a császárnak, azután Krakóba megy, ahol bevárja a császári választ és ahonnan őt a király, ki a karácsonyi ünnepeket ott fogja tölteni, kellő utasításokkal ellátva Erdélybe bocsátja.²

A levélben Possevino Báthory álláspontját fejtette ki. Előadta, hogy a lengyel király nemcsak a maga, hanem a császár érdekeinek is szolgálatot tesz, amikor a főnforgó ügy elintézését sürgeti. Biztosok kiküldésére nincs szükség; mert a király jól ismeri Magyarországot és azonnal meg tudja ítélni, vajjon az, amit neki kárpótlásul följánlanak, egyenértékű-e Szatmárral és az ő igényeinek megfelelő-e. Csak ha az egyesség megkötése után merülnének föl netán nehézségek, akkor kell biztosok kiküldésére gondolni. Már most kijelenti, hogy a császári felség a kárpótlásul följánlandó jószágokat,

¹ Báthory ezen levelét nem ismerjük.

² A többször idézett december 7-iki jelentésben.

ha Dalmáciában vagy a Báthory-család uradalmaitól távol fekvő országrészekben feküsznek, el nem fogadhatná. A császári felségre nézve legelőnyösebb volna Szatmárnak és Németinek visszaadása; a lengyel király nem tenne kifogást az ellen, hogy a császári felség és atyja által emelt erődítményeket rontsák le, s kötelezné magát, hogy azokat a helyeket soha meg nem erősíti, elhárítandó azt a gyanút, mintha a császári felség területét fenyegetni szándékoznék. Támadó föllépésre sohasem gondolt, s éppen azért, hogy a jövőben se gondoljon, óhajtja az egyesség mielőbbi létrejöttét.

Utal továbbá azokra az előnyökre, amiket «a hatalmas királlyal» megállapítandó baráti viszony a császárnak ígér, és az isteni támogatásra, amelyet kiérdemelnek azok, kik az árváknak visszaadják, ami őket megilleti, és a jogos kártérítési követeléseket kielégíti. Végre bejelenti, hogy Erdélybe készül, ahol a pápa és a lengyel király megbízásából szemináriumokat fog alapítani, melyek valóságos védbástyák gyanánt fognak szolgálni, és egyebeket is fog végezni, amikből Magyarországnak a császár jogara alatt álló részére is haszon fog háromolni.¹

Ez a levél megtette a várt hatást. Rudolf az év utolsó napján a lengyel követtel közlé, hogy «a kölcsönös barátság és jóakarát megszilárdítása érdekében Dalmácia és Horvátország területén kívül fekvő királyi uradalmak közül meg fogja jelölni azokat, amelyeket a lengyel királynak kártérítés czimén fölajánl.²

Possevino, miután Krakóban Báthoryval értekezett, 1583 január 7-ikén újból irt Rudolfnak. Azt tanácsolta neki, hogy több uradalmat jelöljön ki, amelyek közül Báthory választhasson; de ez alkalommal szintén fölhozta, hogy legczélszerűbb volna, ha Szatmárt és Németit adná vissza.³

Rudolf azt válaszolta neki, hogy fáradozását hálásan és kegyesen tudomásul veszi; a lengyel követnek szóló rezolúciójára utalván, ismételte, hogy a kárpótlásul szolgáló jószágokat legközelebb megjelöli, s így az egyesség létrejötte biztosan várható.⁴

¹ Az 1582 december 6-iki levél eredetije a bécsi titkos levéltárban. Ugyanakkor Possevino Trautsohn titkos tanácsosnak is irt levelet, amelyre ez december 14-én válaszolt: a levél fogalmazata ugyanott. Végre Possevino a császári udvarnál levő nuncziushoz is fordult, a ki hathatósan tanítgatta előterjesztését, a miről december 21-én tett jelentést Rómába. Nuntiatura Germaniae. V. 104.

² A királyi válaszirat egykorú példánya: Additamenta.

³ Nuntiatura Germaniae. V. 105.

⁴ Az 1583 január 14-iki leirat. Nuntiatura Germaniae. V. 94.

Az udvaránál levő nunczius, ismervén azt a lassúságot, amelylyel ott a fontosabb ügyek tárgyalásában és elintézésében eljárak, türelemre intette Possevinót,¹ aki azonban nagyobb feladatokra óhajtván irányozni a két uralkodó figyelmét, türelmetlenül szorgalmazta az egyesség létrejötté elé gördülő akadályok elhárítását.

Evégből Báthoryt rá akarta venni, hogy a kártérítés ügyének elintézése előtt haladéktalanul újítsa meg a császárral az elődeik alatt fönnálló szövetséget. Miután pedig itt célzott nem ért, Rudolfot igyekezett meggyőzni arról, hogy a késedelem veszélyeket hord magában, a kártérítési ügy gyors elintézése ellenben nagy előnyöket ígér.

A császár egyik bizalmas tanácsosához intézett levelében nem habozott azzal kérkedni, hogy «az a neheztelés, ami a lengyel király lelkében egykor szenvedett bécsi fogságáért és más egyebekért is lappang, a keresztény világot emésztő lángot vetett volna, ha igyekezeteivel meg nem akadályozza.» A két város visszaadásának ügye — úgymond — régi sebeket nyit föl, amelyeknek teljes begyógyulása kívánatos. Utal arra, hogy mindkét udvarnál nem hiányoznak rosszakaratú tanácsosok, akik a visszavonás élesztésén fáradoznak.

Mivel pedig éppen ekkor hire jött, hogy a perzsák a törökök fölött nagy diadalt arattak, úgy találta, hogy ezzel Isten a keresztény fejedelmeknek alkalmat kívánt nyujtani közös ellenségök hatalmának megtörésére; ennélfogva nem szabad megengedni, hogy jelentéktelen érdekek nagy dolgoknak útját állják.²

Ezen irányban működött ő Báthorynál, valahányszor alkalma nyílt. Egyizben előadta neki, hogy mikor Miksa császár foglya volt, nem gondolt arra, hogy valamikor erdélyi fejedelemmé lesz; mikor azután azzá megválasztatott, nem gondolt arra, hogy Lengyelország trónjára fog emeltetni; mikor végre lengyel királylyá lett, nem remélte, hogy az orosz birodalom uralkodóját meg fogja alázni; ezek az előzmények följogosítják arra, hogy még nagyobb kegyelmeket várhasson Istentől.

Báthory biztosította őt, hogy ifjú korától fogva hő vágya volt a kereszténység közös javára hadi vállalatban résztvenni, s készebb királyi méltóságáról lemondani, mint a kínálkozó alkalom fölhasználását elmulasztani.

¹ Az imént idézett levélben.

² Possevino 1583. január 28-iki (úgy látszik a trienti bibornok-püspökhöz intézett) levele. Nunt. Germ. Vol. 94. f. 518.

Január második felében Báthory közlé Possevinoval, hogy a keletről érkezett tudósítások szerint a török szultán személyesen készül seregeit a perzsa fejedelem ellen vezetni.

«Látja, Felséged — mondá neki a jezsuita atya — mennyire fontos, hogy egyességre lépjen a császárral, és mindketten készen álljanak arra, amit Isten Felségtek közreműködésével végezni akar.»

«Oh, bár élne most V. Károly császár!» jegyzé meg a király.

«Ki tudja — válaszolá a jezsuita — vajjon Isten nem Felségedet akarja-e fölhasználni arra, amit V. Károly, ha élne, ilyen esetben végezne?»

«Ha elég pénzem volna — modá Báthory — igérni merném, hogy a törökök kezeiből kiragadom fél Magyarországot, és úgy megtöröm a szultán erejét, hogy nem egyhamar gondolhatna támadó föllépésre.»

Mindazáltal arra a javaslatra szorítkozott, hogy a pápa a perzsa fejedelmet kitartásra, erélyes ellenállásra buzdítsa.¹

IV.

Possevino krakói időzése alatt az erdélyi vallási ügyek tárgyában fontos megállapodások jöttek létre.

Báthory András, a király testvérének fia, ki nagybátyja rábeszélésének engedve, egyházi pályára készült lépni, ezen szándékában ingadozni kezdett, de Possevino által újból megerősítettett. A király most abban állapodott meg, hogy őt tanulmányai befejezése végett két esztendőre Rómába küldi, azután Erdély püspöki székére helyezi, Reszkát pedig segédpüspök gyanánt oldala mellé rendeli.²

Ezen terv nem valósult meg. Ellenben a kolozsvári szeminárium alapításának ügye végleges elintézést nyert. Az erdélyi főkancellár, Kovacsóczi Farkas meghallgatása után, a király és Possevino elejtették azt a gondolatot, hogy két intézet állíttassék föl; ehelyett a pápa és a király költségén közösen föntartandó szeminárium alapítását határozták el, amihez a pápa szívesen hozzájárult.³

¹ Possevino 1583 január 27-én az államtitkárhoz intézett jelentése. Nunt. Germ. vol. 94.

² Possevinonak 1583 január 1-én Krakóból az államtitkárhoz irt jelentése. Nunt. Germ. V. 94.

³ Possevino 1583. január 13., 27. és február 13-iki jelentései ugyanott. És a pápai államtitkár ápril 9-én kelt jegyzéke. Nunt. Germ. V. 13.

Báthory István 1583 február 13-ikán állította ki az alapító oklevelet, amelyben évenként fizetendő ezer magyar aranyat biztosított az intézet ellátására.

Possevino, aki ezen eredmény fölött érezett örömeiben kijelenté, hogy az erdélyi szeminárium szolgálatában «készséggel ontaná véré, ha ezt Isten elfogadni kegyes volna»¹ — személyesen óhajtott az alapítás és szervezés teendőiben eljárni. Azon aggodalmát, hogy távolléte a két uralkodó között folyamatban levő tárgyalások menetére hátrányos befolyást gyakorolhat, elosztatta Rudolf király azon üzenete, hogy a márczius 10-ikére egybehívott magyar országgyűlés alatt Pozsonyban kíván vele találkozni.²

Possevino 1583 február közepén indult el erdélyi útjára Krakóból Piazza Tamás atya társaságában. A király két magyar udvari embere kísérte. Nagy hintót használt, amely kápolnául is szolgált neki, mert olyan magas volt, hogy benne állva misézhetett.

Bártfa volt az első magyarországi város, amelynek falai között megpihent. Ecseden Báthory Miklós házánál talált vendégszerető fogadtatásra. A szatmári kapitány lovascsapatot küldött eléje, amely a várba kísérte, hol néhány órára megállapodott. Somlyón meghatva lépett abba a templomba, melyet a lengyel király születése esztendejében szülei építettek; a Báthory-család birtokain működő három katolikus papot hivatásuk buzgó betöltésére oktatta és buzdította.

Kolozsvártt három napot töltött; rendtársaival értekezve, tájékozást szerzett magának a viszonyok és teendők iránt, mert mielőtt a szeminárium alapítása iránt rendelkeznék, a fejedelem és tanácsosai hozzájárulását kellett kieszközölnie.

Márczius 4-ikén érkezett a székvárosba, Gyulafehérvárra, kísérve a kormányzótanácsosok egyikétől, ki több nemessel, hat kocsin jött eléje, hogy a fejedelem nevében üdvözlje. A palotában számára előkészített lakást nem fogadta el; rendtársánál, Leleszi János atyánál, a fejedelem nevelőjénél szállott meg.

Harmadnapra volt hivatalos fogadtatása. A tíz éves fejedelem a palota előcsarnokában fogadta és kísérte a nagy terembe, hol átvette tőle a pápa és a lengyel király ajánlóleveleit.

Possevino a jelentésekben, amiket Gyulafehérvárról Rómába

¹ Imént idézett február 13-iki jelentésében.

² A bécsi nuntius 1583 január 28-án Possevinohoz irt levele. Nuntiatura Poloniae. V. 15b.

és Krakóba küldött, meglegédeással szól a kitüntető fogadtatásról, amelyben részesült, és arról a mély vallásos érzésről, amelyet a gyermek Báthory Zsigmond kitüntetett. Egyebek között fölemlíti, hogy a tiszteletére adott ebéd alatt füleibe súgta ezeket a szavakat: «Sajnálom, hogy a tanácsos urak eretnekek».

Ezeknek a tanácsosoknak előzékenységét és jóakarátát is magasztalja, sőt azt a megjegyzést teszi rólok: «Ha nem csalódom, Isten országától nincsenek távol».¹

A tanácsosok kijelentették, hogy a királyi alapítólevélben rendelt összeget azonnal kiutalványozzák. A pápához levelet intéztek, amelyben elmondják, hogy ő szentségének hazájuk iránt táplált jóakarata, nemzetök gyermekinek nevelése érdekében tanúsított nagylelkűsége hihetetlen örömmel töltötte el őket. «Szentséged — írják — örök és halhatatlan nevet biztosít magának nemzetünknel, mely a kereszténység ezen fontos véghelyének hanyatló állapotában, kiskorú fejedelem uralkodása alatt, Szentséged további támogatását esdve kéri.»²

Még melegebben szólt a kis fejedelem köszönőirata: «Semmi sem illőbb hozzánk és kedvesebb nekünk, mint az a törekvés, hogy a katolikus hit terjesztésével sokak jótevőjévé váljunk. Magamat Szentséged imádságaiba ajánlom, országgal együtt védnöksége alá helyezem. Soroljon engem érdemetlen fiai közé, kiket a katolikus anyaszentegyház világszerte, a hit és evangélium útján, jegyésének, Jézus Krisztusnak, a mi urunknak szül».³

Gyulafehérvárról Possevino, a lengyel király óhaját teljesítendő, Erdély keleti részének meglátogatására ment. A kancellár kísérte.

Nagyszébenben, noha a lakosság egészen protestáns volt, előkelő polgárok fogadták, mozsárlövések üdvözölték. A prédikátorok tisztelkedtek nála. Possevino Erdély történelmére vonatkozó kérdéseket intézett hozzájuk, és a társalgás folyamán gyorsan megnyerte rokonszenvüket, úgy hogy az egyik megjegyzé: «Te, ki a fejedelmek között a békeség helyreállítására vagy hivatva, bár közöttünk is megszüntethetnéd a vallási viszályokat!»

«Ez — válaszolá Possevino — hosszabb időt igényelne, mint

¹ Possevino 1583 márczius 6-án Gyulafehérvárról a pápai államtitkárhoz és Báthory Istvánhoz intézett levelei. Nunt. Germ. V. 94.

² Az 1583 márczius 11-iki levél eredetije ugyanott.

³ Az 1583 márczius 7-én kelt sajátkezűleg irt levél eredetije ugyanott.

amennyit itt tölthetek. De az utat előkészíthetitek magatok, ha az evangéliumot az apostolok korához legközelebb álló szent atyák nyomán magyarázzátok. Ezeket mellőzve, és tegnap született tanításokat hirdetve, hiába óhajtjátok a viszályok megszűnését.» Majd a jelenlevő polgármesterhez fordulva, félig tréfásan így szólt: «Ha alkalmam nyilik, hogy ide visszajöhessenek, és a tanács engedélyt ad tizenöt napig itt tartózkodhatni, behatóan tárgyalhatjuk ezeket a kérdéseket».

«Szivesen megadjuk», válaszolá a város feje. Barátságosan vettek tőle a nagyszebeniek bucsút.

Possevino Gyulafehérvárra tért vissza. Útközben azon fáradozott, hogy Kovacsóczi kancellárt megtérítse. Ezt el nem érte ugyan, de ígéretet nyert tőle, hogy a katolikus hitről szóló könyveket fog olvasni és a jezsuitákat támogatni fogja.

Miután a fejedelemtől és a tanácsosoktól elbucsúzott, újból Kolozsvárra ment, hogy ott a szeminárium fölállítását foganatosítsa. Itt nagy nehézségekkel találkozott. A protestáns polgárság azon volt, hogy a tervet megghiúsítsa, és vonakodott alkalmas házat kijelölni.

Possevino barátságosan figyelmeztette a városi tanács tagjait, hogy Erdély és a város javáról van szó, nem a jezsuiták érdekéről; a városban ugyanis egymásután terjedtek el a lutheránus, a kálvinista, az anabaptista, az ariánus vallásfelekezetek, és félő, hogy «lassanként a zsidóságba, az izlamba, sőt az atheizmusba sülyednek a polgárok.»

Hosszú habozás után a városi tanács egy rozszant épületet ajánlott föl. De a kormányzótanácsos, aki Possevino mellé volt rendelve, noha maga is lutheránus, visszautasította azzal a hozzáadással, hogy a város megbántja a lengyel királyt és a háladatlan-ság tényét követi el.

Possevino a dominikánusok egykori zárdáját, amelyben az unitáriusok imaháza és iskolája volt elhelyezve, követelte és kinyilatkoztatta, hogyha másnap az ügy elintézését nem nyer, ő elutazik, ünnepélyes óvásban a tanácsra hárítván a felelősséget azért, hogy a királynak a kereszténység javára és a békeség helyreállítására irányuló törekvéseit meghiusította.

Másnap reggeltől estig folyt a városházán a tanácskozás, míg a kollégiumban a jezsuiták imádságaikkal az isteni segítséget esdették le.

A városi tanács attól félvén, hogy a fejedelem a dominikánus

zárdát elveszi az unitáriusoktól, azt ajánlotta, hogy a szeminárium céljaira alkalmas házat fog vásárolni.

Possevino, nehogy a polgárságot a jezsuiták ellen fölingerelje, az ajánlatot elfogadta.

Ezalatt kidolgozta az intézet szabályait.

Az intézet nem volt szorosán véve papneveldének tervezve, hanem annak, amit ma konviktusnak nevezünk; mindazáltal a szándék az volt, hogy a növendékek közül minél többen a papi pályára szenteljék magukat. Míg az intézetben teljes ellátásban részesülnek és egy jezsuita prefektus fölügyelete alatt neveltetnek, tanulmányaikat a jezsuita kollégium iskoláiban végézik. A magyar korona egész területéről vétetnek föl, de elsőbbség illeti meg azokat, akik Erdélyből és a hozzácsatolt vármegyékből származnak. Bármilyen nemzetséghez tartoznak. A vagyonosok az ellátásért méltányos díjat fizetnek; a szegények ingyen ellátásban, a papi pálya jelöltjei ruházatban is részesülnek.¹

A belső fegyelem föntartására vonatkozó szabályok formulázását mellőzte, nehogy — amint ő maga Báthorynak írja — a kormányzó tanácsosok és mások is olvasván, hogy a belépő növendékektől a katolikus hitvallás letétele «és egyéb ilyen dolgok» követeltetnek, elriasztassanak. A kolozsvári jezsuita kollégium előjáróira bizta, hogy a hiányt akkor pótolják, amikor a mű megszilárdult és az intézetben nevelt ifjak szüleiket megnyugtatni képesek lesznek.²

Possevino, miután ekképen föladatát szerencsésen megoldotta, Báthory utasítása értelmében a Királyhágón keresztül Váradra ment.

Giczi János, a protestáns főkapitány, százharmincz lovas élén személyesen ment elébe fogadására. Szállásán egy szegény tót pap, az egyetlen, ki szent László városában az isteniszteletet végezte, számos katolikus polgárral jelent meg előtte. Ezek örömeiket fejezték ki jövedele fölött és fölkérték, eszközölje ki, hogy magyar papot kapjanak.

Possevino mélyen meghatva a hithűség nyilatkozataitól, ígérte, hogy vallási érdekeiket föl fogja karolni, és fölhívta őket, hogy a kolozsvári szemináriumba négy ifjút küldjenek, akik ott papokká

¹ «Ratio Seminarii pontificii et regii administrandi a R. P. Possevino prae-scripta» Claudiopoli. 1582. 18. Martii.» Egykorú példánya Nunt. Germ. V. 94. Kiadta *Thenier*. Annales. III. 450.

² Possevino 1583 ápril 14-én Olmützből kelt leveléhez mellékelve küldi meg az intézet szabályait Báthorynak. A levél ugyanott.

fognak neveltetni. Egy jelenlevő «nemes embert» — aki kétségkívül Pázmány Miklós alispán volt — rábeszélte, hogy (társának följegyzése szerint) «jólelkű fiát», kiképeztetés végett Kolozsvárra küldje.¹ A papot és az iskolamestert könyvekkel és utasításokkal látta el. A főkapitányt fölkérte, hogy a katolikusokat pártfogása alá vegye. Másnap azután folytatta útját.²

V.

Azokat a benyomásokat, amelyeket erdélyi útja Possevino lelkére gyakorolt, hiven visszatükrözi a pápához intézett emlékirata.

«Mindenütt — így kezdi meg előadását — ahová a mult esztendőben Szentséged küldeni méltóztatott, igyekezeteim az isteni gondviselés hatalmas közreműködésével találkoztak; de ezt sehol sem tapasztaltam olyan nagy mértékben, mint Erdélyben. Világosan láthattam ott, hogy Krisztus urunk meghozta az időt, amikor Magyarországot megmenthetjük, Moldvát és Oláhországot megsegíthetjük, sőt még tovább nyomulhatunk kelet felé. Ezért a szent sebekre, amelyekből ezen tartományokért is omlott az Üdvözítő vére, esedezem Szentségedhez, hogy ezen tartományok érdekeit ezentúl nagyobb buzgósággal karolja föl, mint ekkorig tette. Az általam meglátogatott különböző népek hajlandóságát észlelven, biztosíthatom Szentségedet afelől, hogy kevesebb költséggel, mint amennyit a mult esztendő folyamán vatikáni építkezéseire fordított, Ázsiában hatalmas csarnokot építhet, amelyből örök kilátás nyílik a mennyországba ...

«Erdélyben nagy városokat találtam német lakosokkal, kik magyarul is beszélnek. A városok és falvak népesek. Kolozsvárról, hol Szentséged és a király szemináriumát megalapítottam, alkalom kínálkozik az igazság világosságának terjesztésére a vidéken, hol az arianizmus és más tévtanok elhatalmasodván, az ó-testamentom könyvei és az evangélium tanai tévesen hirdettetnek. Erdély legszélső szegletében, a székely földön, hol Attila korából sczita-telepek maradtak fenn, úgyszintén Váradon és az Erdélyhez kapcsolt magyarországi vármegyékben a katolikus egyház nevezetes marad-

¹ Pázmány Péter, akiről tudjuk, hogy «tizenhárom esztendő korában» ment Váradról Kolozsvárra és tért át a katolikus vallásra, 1582 október 4-én született s így ekkor tizenharmadik évében volt.

² A Possevino utitársa által kidolgozott útleírás a vatikáni levéltárban. Nunt. Pol. V. 15. c.

ványaira találtam, melyeket elhanyagolni nem szabad. A török uralom alatt álló Temesvárról, Belgrádból és Bosnyákországból tekintélyes számban jönnek a katolikusok, csak azért, hogy egy misét hallgassanak és meggyónjanak, fáradalmakkal és az életüket fenyegető veszélyekkel nem gondolva, hosszú utat tesznek. Váradon kétezer katolikus van még, és a körülfekvő helyekről, különösen a török uralom alatt álló Gyuláról néha négy-ötezer hívő gyülekezik oda, noha katolikus magyar hitszónok nincs, hanem csak egy külföldi pap misézik. Előkelő emberektől értesültem, hogy Oláhországnak a Fekete-tengerig nyúló területén negyvenezer helység van, amelyek kétszázezer aranyat adóznak a törököknek. Az oláhok, a régi római gyarmatok maradványai, a mi (olasz) nyelvünket megrontva tartották meg, Szentségedet nagyatyának nevezik, a görög szertartást követik, de műveletlenek lévén, könnyebben vezethetők a katolikus egyházba, mint a görögök. Elnyomott állapotban élnek, tudományos kiképzésre alkalmuk nincs, arczvonásaikban és magaviseletökben olasz lélek nyilatkozik meg.

«Ezen területek lakóinak megtérítése, továbbá Lifland érdekeinek fölkarolása és északon nagy területek megnyerése — együttvéve nem követel emberekben és pénzben olyan nagy áldozatot, mint akár két hadihajó fölszerelése, amelyek pedig gyakran hajótörést szenvednek vagy az ellenség kezeibe jutnak.

«Hittérítőket szolgáltathat német és angol kollégiumaiból a Jézus-társaság, továbbá a szent Ferencz-rend, mely a törököknél nagy tiszteletben áll, végre szent Jeromos és nérei szent Fülöp rendje, amennyiben tagjaik magukat Rómán kívül Isten valódi szolgálatának szentelni hajlandók. Már ebben az esztendőben legalább ötven papra volna szükségem, akik ha Isten akarata szerint férfiasan a munkához fognak, működési térben, megtérítendő népekben szükölködni nem fognak. A latin nyelven, melyet sok magyar nemes ért, úgyszintén tolmácsok útján, ahogy Indiában szokás, és nyomtatott könyvekkel, Isten kegyelmétől segítve, nagy sikert érhetnek el. Ezalatt a Szentséged és a király által alapított szemináriumban felnőnek a plánták, melyek Szentséged részére a mennyországban új örömöket készítenek elő...

«Ezen utamban gyakran hallani véltem Istennek Szentségedhez intézett szavát: Legeltesd ezeket a juhaidat és bárányaidat is... Megnyilt a kelet kapuja, Oláhország, amelyen keresztül kellett volna, annyi bölcs ember terve szerint, a szövetkezett keresztény hatalmak seregeinek a törökök megsemmisítésére előnyomulni.

Most ötven pap és néhány jó család közreműködésével a katolikus vallás kevés költséggel és biztos eredménnyel vonulhatna be az új igéretföld elfoglalására... Míg Németországban az egyház ellenségei elbizakodnak seregekben, mi Isten és Szentséged segítségével zajtalanul, gyors léptekkel, tovább mint az ördögnek tetszik, haladhatunk előre. Miután Isten olyan javakat bocsát kezeinkbe, amelyekre egy-két esztendő előtt gondolni sem mertünk, azt hiszem, nem fog Rómában találkozni egyetlen főpap sem, ki nem volna kész szobáinak falait megfosztani díszüktől, hogy a mennyországot élő szönyegekkel diszítse föl... Én azt tapasztaltam, hogy a gótok, tatárok, oroszok, ruthének és Isten ostorainak, a hunnoknak utódai között senkisék zárja el ajtaját előttem. Erdélynek és Magyarországnak eretnekektől lakott városaiban nagyobb tisztelettel fogadtak, mint óhajtottam. Török martalóczok csapatai között biztosan jártam. Pedig köztudomású volt, hogy Szentséged küldötte vagyok, ami okul szolgálhatott volna, hogy cselet vessenek nekem vagy bántalmakkal illessenek. Az egyszerű föllépés, a lelkek üdvösségeért való buzgólkodás, a hír- és becsvágy teljes elnémítása: ez idő szerint a Krisztus és anyaszentegyház dicsőségére czélzó hódításokban nagy seregeknél többet használhatnak.

«Szentséged éjszakon és keleten nagy tekintélynek örvend. Imént török uralom alatt álló országokban eretnek urak Szentségednek általam küldött üdvözléséből azt a reménységet merítették, hogy Isten nem akarja őket elhagyni, és annyira hálásak voltak, hogy csecsemő fiaikat följánlották Szentségednek a katolikus hitben neveltetés végett. Ilyenkor megértettem Krisztus példabeszédét, amely szerint kilenczvenkilencz juhott elhagyva, az eltévedt századiknak keresésére kell mennünk.

«Szentséged, kit az egyház kormányzásában egy nagy arkangyal irányít, kétségkívül fontolóra veszi, hogy a lengyel király életét és jóakarátát értékesítenünk kell; mert általa megnyilhatnak előttünk az éjszaka és a kelet kapui. Ő ismételten hathatósan buzdított, hogy Szentségedet ismertessem meg Erdély állapotával és figyelmeztessem arra, hogy a kereszténység ezen védfalának elestével a törökök egész Krakóig szabadon nyomulhatnak. Ne engedjük, hogy ennek a jó derék királynak halálakor ismétlődjék az, ami III. Julius pápa idejében Mária angol királynő halálakor történt, amikor bánkodva gondoltak arra, hogy elmulasztották papokat küldeni Angliába és onnan külföldre vinni néhány száz ifjút, akik katolikus neveletésben részesülhettek és egyúttal túsok gyanánt szolgálhattak volna.

«Ezekután alázatteljesen Szentséged lábaihoz borulva esedezem, viselje szíven ezt az ügyet, tegye meg a szükséges intézkedéseket, és eszközölje ki Istentől, hogy a szent munkában mi is fáradozásainkkal és vérünk ontásával részt vehessünk.»¹

Possevino Váradról egyenesen Pozsonyba készült. De Ecseden Báthory Miklóstól értesülvén, hogy az országgyűlés megnyitása elhalasztatott, Bártfán keresztül Krakóba ment, hogy erdélyi útjáról jelentést tegyen és a királylyal a további intézkedéseket megbeszélje. Április elsején érkezett Krakóba.

Báthory István meglelégedéssel vette tudomásul, hogy szándékai az erdélyi kormányzótanácsosok részéről hathatós támogatásban részesültek. «Jól cselekedték kegyelmetek — írja nekik — hogy páter Possevinust tisztességgel fogadta és az szeminárium dolgát is exequálta.»²

Elhatározta, hogy a székelyföldön és Váradon jezsuita-rezidenziákat fog fölállítani és míg ez megtörténhetik, a váradi hivek lelki szükségeinek kielégítése végett pap ellátására évi 300 tallért utalványozott.³

VI.

A lengyel király és a császár között megindult tárgyalásokban, míg Possevino Erdélyben járt, kedvezőtlen fordulat állott be. Rudolf, noha megigérte volt, hogy haladék nélkül ki fogja jelölni azokat az uradalmakat, melyeket Szatmárért és Németiért kárpótlásul följátnl — ettől a megállapodásától eltért és azt a javaslatot tette, hogy ezen ügy tárgyalása végett Kassára biztosokat küldjenek.

Báthory István ebben megnyugodott; de viszont ő is, miután Possevinóval, ki erdélyi útja alkalmával a viszonyok iránt alapos tájékozást szerzett, az ügyet megbeszélte, a tárgyalásoknak más alapon irányítására gondolt. Erről az erdélyi kormányzótanácsosokat ilyen módon értesíti:

«Pater Possevinus... én velem szólván, mi lehetne az aequi-

¹ Az 1583 ápril 12-én Olmützből irt levél eredetije. Nuntiatura Germaniae. V. 94.

² Erdélyi országgyűlési emlékek. III. 52.

³ 1583 ápril 17-én Brünnből az államtitkárhoz intézett jelentése. Nunt. Germ. V. 94.

valens, mert hogy ő ott volt és látta Szatmárt, és deprehendálta ex situ locorum micsoda vagyon császárnak oda az földre, azt itéli, hogy egyéb nincs Munkácsnál és Nagybányánál; Munkács, mint-hogy Mágócsynál nagy summába és bizonyos ideig vagyon (elzálogosítva), nagyobb difficultást mutat; Nagybányát reméli ő, hogy ideadná, de én nem vélem az bányákért. Azért én látván az difficultásokat, hogy ugyan nincs mit adni, biztam az páter Possevinusra, hogy ha látja módját, indítsa szerződésben, hogy Szatmárt adná meg (a császár) épen és az falukkal, kiket az erdői jószágtól oda birnak, és én mind az jószágnak justa aestimációját megfizetném. Innét azért páter Possevinus egyenesen császárhoz méne, hogy opportunitate captata, minthogy pápa őtet bocsátá volt ez dolog végett császárhoz, ez dolgot promoveálná.»¹

Possevino tehát hivatva volt Rudolfot rábirni, hogy a kártérítést elejtve, Szatmárt adja vissza, az erdői uradalomból hozzácsatolt falukkal együtt, s ezekért harminczezer tallért ajánlani föl.

Possevino csak három napot töltött Krakóban. Miután Olmützben, Brünnben és Bécsben rövid időre megállapodott,² április 21-én érkezett Pozsonyba.

Itt Rudolf király szívesen fogadta őt és miután meghallgatta, örömét fejezte ki afölött, hogy a lengyel király a kassai értekezletre vonatkozó propozíciót elfogadta; biztosította afelől, hogy az egység gyors létesítésére irányuló őszinte óhajától vezérelve javasolta a két fél biztosainak értekezletét.

Possevino viszont megnyugtatta a királyt Báthory István jóindulata és békés hajlamai felől. Emlékiratot is nyújtott át neki, amelyben elmondja, hogy róla szintúgy, mint Ferdinánd és V. Károly császárokról a király mindenkor a legnagyobb tisztelettel szokott szólni; békeszeretetének igazolására pedig fölhozza, hogy a jogara alatt álló magyarországi területen ekkorig várat nem épített; de most már kénytelen lesz építeni, ha a tárgyalások eredményre nem vezetnek, noha tudja, hogy számos alkalom nyílik majd a két szomszéd uralkodó katonái között összeütközésekre, a kis szikrából pedig nagy tűz lobbanhat föl, amelyet nem birnak eloltani, míg

¹ 1583 április 11-én. Erdélyi országgyűlési emlékek. III. 183.

² Olmützből április 12-én a pápának, 14-én Báthory Istvánnak, 15-én a lengyelországi nuncziusnak, Brünnből április 17-én, Bécsből 19-én az államtitkárnak írt levelei. Nunt. Germ. V. 94.

viszályaikból a törökök fognak hasznot húzni. Rámutatott, hogy ha az egyesség létrejő, a törökök támadó föllépésre gondolni sem mernek, és így Rudolf képes lesz a német birodalmat jobb állapotba hozni, vagy legalább mélyebb sülyedéstől megóvni. Rettegve gondol arra, hogy a szultán egyszer egész Magyarország följánlásával kísértetbe hozza Báthoryt. Ezért azokat az előnyöket, amelyeket az egyesség Rudolfnak mind Magyarország tekintetében, mind európai politikájában ígér, nagyobb áron is, mint Szatmár visszaadásával, meg kellene vásárolni. Végre kéri, hogy Rudolf Kassára biztosáivá katolikus urakat rendeljen, mert «az eretnekek a két katolikus uralkodó szövetkezését nem szívesen látnák».¹

Az ügyért, amelynek szolgálatában állott, lelkesedve írja Lengyelországba: «Miután kevéssel ezelőtt erdélyi emberré lettem, most magyarrá is leszek. Azon fáradozom, hogy Erdély és Magyarország, noha két uralkodó alatt állanak, egy szívvé, egy lélekké forrjanak össze.»²

Pozsonyi tartózkodását Magyarország vallási érdekeinek fölkarolására is értékesítette. Az országgyűlésen együttlevő főpapokkal tárgyalásokat indított meg jezsuita kollégiumnak alapítása iránt; de erre a készséget körükben nem találta föl. Sikertelenül fordult a győri és egri püspökökhöz azon kéréssel is, hogy Erdélybe és Váradra papokat küldjenek; erre képesek nem voltak, mivel saját megyéjük területén egyházi férfiakban hiányt szenvedtek.

Ennélfogva Telegdi Miklós pécsi püspököt, az esztergomi érsekség adminisztrátorát arra buzdította, hogy a nagyszombati nyomdában Erdély részére magyar katekizmusokat és ajtatossági könyveket nyomasson, amelyek a papok nélkül szükölködő hivek között a hittani ismeretek terjesztését és a vallásos érzés ápolását eszközöljék.³

¹ 1583 április 24-én. Ugyanott.

² 1583 ápril 23-án a lengyelországi nuncziusnak. Nunt. Pol. V. 15b.

³ A jezsuita-kollégium alapítására vonatkozó tárgyalásokról szól a pápai nunczius Pozsonyból 1583 ápril 26-án és május 10-én Rómába küldött jelentéseiben. Nunt. Germ. V. 105. — A papok és a nyomda ügyében tett lépéseiről Possevino maga ír ápril 26-án Báthory Istvánnak. 1584 június 16-án Prágából írja az államtitkárnak: «Ho fatto stampar in quella *lingva* (a magyart érti) parecchi libri, i quali come ho fatto in Transilvania si manderanno intorno». Ellenben augusztus 29-én Lublinból: «Per tesser la tela in quelle parti (Valachia) . . . ne si vada senza le debite provisioni et di libri *ungari*, i quali sono gia in essere et de serviani, in i quali de costa buon numero bisognera havere.» Nunt. Germ. V. 94.

VII.

Pozsonyból május első napjaiban Possevinót más természetű működési terere vezette Báthorytól kapott megbízása.¹ Bajorországban Lifland számára német telepeseket kellett szerződtetnie.² De anélkül, hogy igyekezetei eredményre vezettek volna, tért vissza június második felében Krakóba.

Ezalatt Kassán megnyílt az értekezlet. Rudolf gróf Nogarola Lénárd szatmári kapitányt, Bornemisza Gergely váradi püspököt és Nagyváti Ferencz kamarai tanácsost nevezte biztosaivá. Báthory István csak Berzeviczi Márton főkamarásmestert bizta meg érdekei képviselésével.

A császári biztosok³ anélkül, hogy a Possevino által Pozsonyba hozott ajánlattal foglalkoztak volna, Szatmárért és Németiért följánlották kárpótlásul Erdőd várát, Béltek és Dobra mezővárosokat, Erdődszada faluval; azt állították, hogy ezen birtokok jövedelme Szatmárét és Németiét meghaladja.

Berzeviczi azonban amazokat ezekkel egyenlő értékűeknek nem ismerte el és azonnal kinyilatkoztatta, hogy uralkodója az ajánlatot nem fogadja el. Amire a császári biztosok Bécsből újabb utasítást kértek.

Báthory István, amikor biztosának jelentéséből a császári ajánlat felől értesült, föl volt háborodva; ugyanis az ő tudomása szerint Erdőd romhalmaz volt, Béltek és Dobra alig hogy falunak, nem pedig mezővárosnak volt mondható, Erdődszada lakossága pedig néhány oláh és magyar jobbágyból állott.

Azzal a gondolattal foglalkozott, hogy a tárgyalásokat megszakítja és Berzeviczit visszahívja, mikor Possevino megérkezett és őt erről lebeszélte.⁴

¹ Utolsó levelét Pozsonyból május 5-én írja a lengyelországi nuncziusnak, kit fölkér, hogy ha a kártérítési ügyben késedelem állana be, Báthoryt nyugtassa meg. Nunt. Pol. V. 15b.

² A lengyelországi nunczius augusztus 7-én tesz erről az államtitkárnak jelentést. Ugyanott.

³ Császári és nem királyi biztosoknak neveztetnek a levelezésekben. Ezt az elnevezést az elbeszélésben megtartom, a világosság érdekében, mivel királyi biztosnak Berzeviczit kell neveznem.

⁴ Possevino június 26-án az államtitkárhoz intézett jelentése. Nuntiatura Germ. V. 94.

Azonban a bécsi udvarnál késtek az újabb nyilatkozattal. Berzeviczi, miután erre öt héten át hiába várakozott, Possevinótól kért tanácsot, hogy mittevő legyen, elutazzék-e, avagy még tovább várakozzék? ¹

Possevino a király hozzájárulásával azt válaszolta neki, hogy a halogatásért a felelősség a császár tanácsosait terheli, kiket figyelmeztetni kell, hogy eljárásuk súlyos következményeket vonhat maga után. Ezért azt tanácsolta neki, hogy tiszteletteljes, de önérzetes és komoly írásban sürgesse a választ, és csak ha ez a lépése hatástalan marad, utazzék el.²

Azonban ezalatt megjött Kassára a császári határozat, amely az előbbi ajánlatot három faluval javította meg. Berzeviczi ezt is elutasította. Báthory pedig erről tudomást nyervén, nagy haragra lobbant: «Meg fogom mutatni a világnak, hogy nem hagyom magamat bolonddá tétetni» — mondá Possevinonak, aki sajátzerű módon igyekezett őt lecsillapítani. Emlékeztette arra, hogy ő maga is azt, amit a pápának ígért, hogy Liflandban a katolikus egyház helyreállításával fogja Isten iránt háladatosságát leróni, teljesíteni elmulasztotta.

Egy más alkalommal pedig Mátyás király példájára utalt, aki, miután a császárral békét kötött, kezdette meg dicsőséges pályáját.³

Mindazáltal azon volt, hogy a bécsi udvarra is hasson. Trautsohnhoz, a császár bizalmas tanácsosához fordult,⁴ aki azonban a távollevő nunczius helyettese, Cesare d'Arena előtt úgy nyilatkozott, hogy a kárpótlásul följánlott birtokok megfelelő értékkel birnak és megemlítette, hogy Szatmár és Németi nem tartozott a Báthoryak ősi birtokaihoz, hanem tizenegyezer tallérért zálogosított el a családoknak.

Possevino, amint a pápai ügyviselő jelentését megkapta,

¹ 1583 július 17-én kelt levele ugyanott.

² 1583 július 22-én a királynak Possevinohoz intézett sajátkezű jegyzéke és ennek Berzeviczihez írt levele ugyanott.

³ Possevino július 24-én az államtitkárhoz és augusztus 7-én a lengyelországi nuncziushoz intézett levelei. Nuntiatura Germaniae. V. 94. Nuntiatura Poloniae. V. 15b.

⁴ Július 24-én. Ez a levél nem maradt fenn. Szól róla ugyanazon napon az államtitkárhoz intézett (idézett) jelentésében, és a bécsi pápai nunczius uditoréja augusztus 2-án szintén az államtitkárhoz intézett jelentésében. (Nunt. Germ. V. 105.) Trautsohn augusztus 10-én kelt válasza. Nunt. Germ. V. 94.

azonnal Báthory Istvánnal értekezett, aki fölvilágosította aziránt, hogy okiratok tanúsága szerint Szatmár és Németi a Zápolyai-családé volt, míg János király a Báthory-családnak adományozta; Ferdinánd király ünnepélyes okiratban megerősítette ezt az adományozást.

Possevino ezt közölte Trautsohnnal, jelentvén, hogy ez az utolsó kísérlet, amit nála az egyesség elé torlódó akadályok elhárítása érdekében tesz; egyúttal figyelmeztette őt arra, hogy ha Báthory biztosa Kassáról elutazik, az egyesség létrehozására alkalom alig fog többé kínálkozni.¹

Augusztus 23-ikán Possevino két levelet kapott Bécsből. Az egyikben Trautsohn biztosította arról, hogy a császár nagyrabecsüli az ő fáradozásait, szintén őszintén óhajtja az egyesség létrejöttét és reméli, hogy ezt az új utasítás, amit Kassára küldött, biztosítani fogja.² A másikban a pápai ügyviselő azt jelenti, hogy Kassára új utasítás küldetett, amelynek tartalmáról tudomást szerezni nem volt képes, de azt hiszi, hogy lényeges engedményt nem fog magában foglalni.³

Possevino ezt a két levelet közölte Báthoryval, ki a Krakó közelében fekvő neopolomiczi kastélyban tartózkodván, onnan sajátkezűleg irt levélben, ingerült hangon fejezte ki megelégedését afölött, hogy bármilyen az új utasítás, legalább kibontakozhatik ebből az unalmas tárgyalásból; kemény szavakkal szól azoknak «szemtelenségéről», kik a följánlott birtokokat Szatmárral egyenértékűeknek mondják, és a bécsi udvart azzal vádolja, hogy a tárgyalások megszakítására ürügyet keres; «pedig — úgymond — tisztességesebb eljárás lett volna nem ígérni, mint az ígéretet megszegni és könnyelműséget könnyelműségre halmozni».

Possevino ennek a levélnek is, mint a tárgyalásokra vonatkozó egyéb iratoknak másolatát megküldvén Rómába, saját kezével azt jegyzé rá, hogy «tanácsos elégetni». Bizonyára attól félt, hogy Báthory emlékére árnyékot vethet.⁴

Csakugyan Báthori István föltevésének aaptalanságát bebizonyította az a fordulat, amely a kassai tárgyalásokban beállott.

Augusztus 25-ikén a császári biztosok új javaslatot terjesz-

¹ 1583 augusztus 9-én kelt levele. Nunt. Germ. V. 105.

² Trautsohn augusztus 10-én kelt levele. Nunt. Germ. V. 94.

³ Cesare d'Areno augusztus 18-iki levele ugyanott.

⁴ Báthory István augusztus 23-iki levelének ez a másolata ugyanott.

tettek elő. Eszerint Rudolf Szatmár és Németiért kárpótlásul Nagybánya várost, Felsőbánya mezővárost, Alsó- és Felső-Fernezely, Laczfalu, Oroszfa és Sürgefa helységekkel ajánlja föl Báthorynak. De két föltételt köt ki. Az egyik az, hogy az elődeik között fönnállott szövetség megújíttassék; a másik az, hogy Báthory a kárpótlásul nyerendő birtokokon erösséget nem építhet. A császári biztosok megjegyzték, hogy ezen utóbbi föltétel iránt nehézség nem foroghat fönn, mivel Báthory néhány hónap előtt Possevino útján ajánlatot tett, hogy amennyiben Szatmárt visszakapná, a lerontandó erődítményeket újból nem építteti föl.¹

A császári biztosok Berzeviczi előtt azt a meggyőződésüket fejezték ki, hogy uralkodójuk nagy kedvezményben részesíti Báthoryt, mert a följánlott birtokok évi jövedelmét kilenczezer tallérra becsülték. A váradi püspök megjegyzi, hogy a lengyel király, ha ezt az ajánlatot is elutasítaná, ezzel bebizonyítaná, hogy háborút s nem békeséget kíván.

Berzeviczi jelentését² augusztus 29-ikén kapta meg Báthory, aki az ajánlatot elfogadhatónak ítélte; csak a hozzászatolt föltételekben ütközött meg.

El volt tökéelve arra, hogy a szövetséget megújítja és az új szerzeményeken erösséget nem épít; de lealázónak tekintette azt, hogy ezen kettős kötelezettség árán jusson azon birtokokhoz, amelyek őt kárpótlás czimen föltétlenül megilletik. Emellett még három falut és tíz birtokrészt kívánt elnyerni, amelyek egykor az ő és rokonai birtokában voltak.

Hogy most már a tárgyalások befejezését siettesse, Possevinót fölkérte, menjen Kassára és vegye kezébe azok irányítását. Ez szívesen vállalkozott, mert míg Báthory békés hajlamainak őszinteségében sohasem kételkedett, félt, hogy Berzeviczi túlbuzgóságból akadályokat gördít a kitűzött cél elérése elé.³

Annaira fontos közérdeknek tekintette a két uralkodó között a szövetség létrehozását, hogy habozás nélkül halasztotta el hit-hirdetői tevékenységének a keleten megindítását, amit a pápa már a tavasszal feladatául tűzött ki, az oláh- és moldvaországi fejedel-

¹ A császári biztosok irata ugyanott.

² Berzeviczinek augusztus 25-én a lengyel királyhoz és Possevinohoz intézett levelei ugyanott.

³ Possevinonak július 29-én a bécsi nuncziushoz és szeptember 4-én Trautsohnhoz intézett levelei ugyanott.

mekhez megbizóleveleket,¹ majd később számukra ajándéktárgyakat is küldött neki. Báthory helyeselte volt ezt az útját, noha sikerrel nem biztatta, mert ekkor Erdélyben «egyetlen oláh embert sem birtak megtéríteni akár a katolikusok, akár a protestánsok». De Possevino bizalmát Isten kegyelmén kívül arra építette, hogy «a megtérítendő népek anyanyelvén nyomtatott könyvek terjesztésével és fiaiknak papokká neveltetésével a térítés azon módszerét fogja alkalmazni, amelylyel Isten India megtérítését vitte véghez.»

A moldva- és oláhországi úttal kapcsolatban Báthory kívánóságára másodizben készült Erdélybe és Váradra ellátogatni.

Az utasítás, melylyel őt a király ellátta, a legapróbb részletekre kiterjeszkedett; egyebek között Kolozsvárt magyar könyvek nyomtatására nyomda föllállítása iránt megállapodás történt.²

Mindezen tervek végrehajtását a kassai tárgyalások befejezése utáni időre halasztván, Possevino most azon volt, hogy küldetése sikerét a császári udvarnál előkészítse.

A bécsi nunciushoz levelet intézett, amely arra volt hivatva, hogy Rudolfnak bemutatván, benne Báthory iránt bizalmat, jóakaratot és további engedményekre készséget ébreszsen föl. Lekötelező, sőt hizelgő nyilatkozatokat tartalmazott.

«A királyi felség — így hangzik a bevezetés — a császári felség lelkében fölismeri azon érzelmeket, melyeket V. Károly és Ferdinánd császárok nyilvánítottak iránta; az ő kegyelmök nagyszámú bizonyítványainak emlékeztét a feledés el nem homályosította; ellenben a császári felség atyja (Miksa) részéről szenvedett sérelmek hatása az ő halálával elenyészett és a császári felséggel tervezett szövetség megkötése után mélyen el fog temettetni. A királyi felség gyakran hangoztatta előttem, hogy hő vágya a kereszténységnek szolgálni, a császári felség zászlaja alatt a hitetlenek ellen harcolni, ha kell, életét fölládozni.»

Azután átírja Báthory Istvánnak előtte tett nyilatkozatát, amely egyebek között ezt a helyet tartalmazza:

«A császári felség iránt mindenkor hódolattal viseltettünk, noha találkoztak, akik vakmerően az ellenkezőt híresztelték. Ezt

¹ Ezek 1583 május 14-én vannak keltezve. A moldva vajdához szóló breve alatt ez az érdekes megjegyzés áll: «Hae litterae non placuerunt Possevino ideo fuerunt scriptae aliae septima julii.» Arm. XIV. V. 25. Anni XI. n. 158, 159. Anni XII. n. 28.

² Possevino 1583 július 11., 16., 24. és szeptember 11-én az államtitkárhoz intézett jelentései, ugyanott.

bebizonyítottuk azzal, hogy mi, kik az elmúlt évek folyamán Oroszországban nem egyszer életünket veszélyeztettük Lengyelország érdekében, amely pedig nem családi örökségünk; tőle a kártérítést követveink által szerényen kértük, de sohasem tettünk kísérletet arra, hogy akár Nagybányát, akár más nyílt helyet megszállva, kieroszakoljuk... Bármiképen jó létre az egyesség, nagy öröömre fog szolgálni, hogy a megszerzendő területen a katolikus vallást terjeszthetem, amint ezt Gyulafehérvárt, Kolozsvárt, Váradon és a székelyföldön teszem. Isten, ki ekkorig megsegített, hiszem, ezentúl sem fog elhagyni.»¹

VIII.

Possevino szeptember 18-ikán érkezett Kassára,² hol vendéglőben szállott meg. A császári biztosok még aznap ebédet adtak tiszteletére, s a tárgyalások is azonnal megkezdődtek.

Possevino mindenekelőtt Báthory azon kívánságát terjesztette elő, hogy vagy az általa megjelölt három faluval és tíz birtokrészszel toldja meg a császár ajánlatát, vagy pedig, amit még szívesebben venne, Szatmárt adja neki vissza. A Krakóban nyert információk alapján azt vitatta, hogy Szatmár városa jelentékenyebb, mint Nagybánya, és amannak termékeny szántóföldjei nagyobb jövedelmet biztosítanak, mint a kétes eredményű bányaművelés. Ellenben Nogarola és társai azt vitatták, hogy Nagybánya jövedelme tetemesen meghaladja Szatmárét; egyúttal kijelentették, hogy a király Szatmárt nem adhatja vissza, mert erődítményeire az ország védelme érdekében szüksége van, a három falut és a tíz birtokrész sem engedheti át, mivel ezen területet a szatmári őrőség nem nélkülözheti.

Possevino, hiven közbenjárói tisztehez, egyrésről Rudolphoz azzal a kéréssel fordult, hogy a lengyel királytól kívánt falukat és birtokrészeket ne tagadja meg;³ másrésről Báthoryt meggyőzni igyekezett arról, hogy a császári biztosok állításai több pontban a valóságnak megfelelők és javasolta neki, hogy ha Bécsből tagadó

¹ 1583 augusztus 29-én a nunciushoz és szeptember 4-én Trautsohnhoz irt levelei ugyanott.

² Első levelét Kassáról szeptember 19-én a lengyelországi nunciushoz intézve. Nunt. Pol. V. 15b.

³ Szeptember 21-én kelt levele. Nunt. Germ. V. 94.

válasz érkeznék, ezért hozzájárulását az egyesség megerősítéséhez ne tagadja meg, föntartván magának azt a jogot, hogy a szóban forgó falvakat és birtokrészeket méltányos áron megvásárolhassa.¹

Zamojszki kancellárt és a lengyelországi pápai nunciust is fölkeríte, hogy ez irányban a királyra hassanak.²

Azonban Báthory ragaszkodott kívánságához, és ezt erőteljes módon hozta Possevino tudomására.

«Haszontalan beszéd az — úgymond — amit Nagybánya értékét túlbecsülve és Szatmárét leszállítva, a számtan törvényeivel ellentétben, fölhoznak. Én jól ismerem a viszonyokat, és nem szoktam nagyobb hitelt adni annak, amit hallok, mint annak, amit szemeimmel látok... Saját jószágaim füstje kellemesebb nekem, mint Nagybányának a föld méhében rejlő kincse. A császári felség arról, hogy a kölcsönös barátság ápolására hajlandó, csakis Szatmár visszaadásával győzne meg; mert ettől a bizalmatlanság tartja őt vissza, amely pedig a barátság állandóságának és szilárdságának akadálya; míg a bizalmatlanság kiirtása nagyobb biztosítékot nyújt, mint a szószátyár, körmönfont tárgyalások, melyek alkalmasabbak a visszavonás szítására, mint egyesség létrehozására... Azonban a hit Isten ajándéka, melyet azoknak lelkébe, kik nyelv, szokások, erkölcsök és célok tekintetében egymástól távol állanak, rábeszéléssel nem lehet beoltani. Abból, hogy a császári felség mintegy árverezve jár el irányomban, azt kell következtetnem, hogy barátságomat kevésre becsüli... Ennek következtében, mivel ő felsége barátságától nagy és állandó eredményeket nem várhatok, hidegen és nyugodtan gondolkodva, gyakran úgy vélekedem, hogy jobb lett volna a tárgyalásokat meg nem kezdeni, mint ilyen gyerekes módon folytatni.»³

Ezt a levelet, néhány kifejezését enyhítve, másolatban megküldé Possevino a császárnak.⁴ Ugyanakkor Trautsohnnal közölte Báthory észrevételeit a császári kamara számításaira; kérvén az ügy mielőbbi elintézését, mivel ő nem maradhat soká Kassán.⁵

Október 20-án a császári biztosok közölték Possevinóval, hogy Báthory megkapja a három falut; de eskü alatt kijelentették hogy több engedményt nem tehetnek.

¹ Szeptember 21-én Báthoryhoz irt levele ugyanott.

² Ugyanazon napon kelt levelei ugyanott és Nunt. Pol. V. 15b.

³ Szeptember 26-án kelt. Nunt. Germ. V. 94.

⁴ Erről október 15-én értesíti a lengyel kancellárt. A levél ugyanott.

⁵ Az október 4-én kelt levél. Nunt. Pol. V. 15b.

Possevino azon kérdésére, vajjon föl vannak-e hatalmazva Nagybányát tartozékaival és a három faluval tényleg átadni Báthorynak? azt a választ kapta, hogy a császár az egyesség megerősítését magának tartotta fönn; s mivel ő azt az aggodalmát fejezte ki, hogy a megerősítés kieszközlése hosszabb időt igényel, mint amennyit ő Kassán tölthet, a császári biztosok ajánlották neki, hogy menjen személyesen Bécsbe.

Possevino utasítást kért Báthorytól,¹ aki azt kívánta, hogy Kassán várja be a császári rezolúciót, amely azonban soká késett.

Possevino, míg december 10-ikén Erneszt főherczeg közbenjárásához folyamodott,² Báthoryhoz intézett levelében a halogatást rosszakaratú emberek ármányainak tulajdonította s mindenben Isten áldó és sujtó kezét kereső vallásos lelke más okokra is vezette vissza.

Magyarország — az ő fölfogása szerint — méltatlanná vált azokra az előnyökre, amelyek a két hatalmas uralkodó barátságából származhatnak. Isten haragját zúdíttják rá az eretnkségek, melyek határai között elterjedtek és a katonák botrányos tettei, amelyek közül fölháborodással emeli ki azt az esetet, amikor részeg katonák sertésen a keresztelési szertartást végezték.

Erneszt főherczeghez intézett levelében megróttá a császárt, mert protestánsokat fogad zsoldjába, noha katolikus katonákat kellene tartania. Báthoryt pedig arra kérte, hogy a kormányzótanácsosok sorába egy-két katolikus urat vegyen föl és az unitárius papokat vallásuk hirdetésétől tiltsa el.³

Végre az 1584-ik év első napjaiban a prágai császári udvarból futár érkezett Kassára. Possevinonak is hozott levelet a császártól, aki őt értesíti, hogy «őszinte jószándékának bebizonyítása végett olyan módon határozott, hogy a lengyel király és biztosa, amennyiben a méltányosság sugallatára hallgatnak, ki lesznek elégtíve, minélfogva a tárgyalások befejezésének további elhalasztására okot nem találnak.⁴

Ezen elhatározása akképen hangzott, hogy a három falunak átengedéséhez hozzájárul és a két föltételt, amelyhez ajánlatát kötötte, elejti; ellenben reméli, hogy a lengyel király viszont le fog

¹ Október 20-án kelt levele Nunt. Germ. V. 94.

² Levele ugyanott.

³ Az imént idézett levelekben.

⁴ 1583 december 23-ikán. Nuntiatura Germaniae. Vol. 95.

mondani az igényelt birtokrészekről, melyek Szatmártól el nem szakíthatók.

A császári biztosoknak Berzeviczivel közölt átiratában még bennfoglaltatott az a nyilatkozat, hogy a kárpótlásul följánlott birtokokra «a császári felség, úgy mint Magyarország királya, hatalmát, jogát és főnhatóságát csorbíttatlanul föntartja, mivel birtokok a karok és rendek világos beleegyezése nélkül a koronától el nem idegeníthetők»; továbbá azokat a birtokokat Báthory István, úgy, mint magyar főúr és nem mint lengyel király kapja meg, minélfogva őt és örököseit mindazon kötelezettségek terhelik, amelyeket az ország egyéb birtokosai teljesítenek.¹

Ezen nyilatkozatot Berzeviczi úgy fogta föl, hogy új föltételt foglal magában, amelynek elfogadására följogosítva nincs.

Possevino ezen fölfogás ellen nem tett kifogást és azt javasolta, hogy Berzeviczi a császári biztosok rezolúcióját személyesen vigye meg Báthorynak; mindazonáltal előnyt, nem hátrányt látott abban, hogy Nagybánya tartozékaival a magyar korona hűbére marad, amiről érvek egész sorozatával igyekezett Berzeviczit és általa Báthoryt meggyőzni.

Utalt arra, hogy Nagybánya, ha Erdélyhez csatoltnék, török főnhatóság alá jutna; átengedésében a magyarországi rendek könnyebben járulnak hozzá, ha a koronától el nem szakíttatik; a Báthory-családnak érdekében áll, hogy a magyar király védnök-sége alá jusson.

Eleve megczáfolta azt az ellenvetést, hogy a lengyel királyra megalázó helyzet az, ha a magyar király hűbéresévé kell válnia; kiemelte, hogy a hatalmas spanyol király, mint a nápolyi királyság és a milánói hercegség birtokosa a pápa, illetőleg a császár hűbérese. Egyébiránt a király ettől a hűbéri viszonytól is szabadulhat, ha új szerzeményeit családja valamelyik tagjának engedi át. Végre nagy súlya volt azon észrevételének is, hogy mivel Szatmár, mikor a Báthoryak birtokában volt, a magyar király alatt állott, az érte kárpótlásul adandó birtokokra nézve ugyanannak a jogi helyzetnek kell fönnállani.²

Ő tehát az eredménnyel meg volt elégedve. Biztosra vette,

¹ A császári biztosoknak 1584 január 7-ikén kelt átirata. Nuntiatura Poloniae. 15. b.

² Possevino dátum nélküli emlékirata, melynek czíme: «Rationes P. Possevini allatae commissario regis Poloniae, ut oblatio imperatoris admittatur.» Nuntiatura Germaniae. V. 94.

hogy Báthory az ajánlatot el fogja fogadni. Erre nézve a prágai udvarhoz is megnyugtató tudósításokat juttatott el.¹

Elégedetten távozott január második felében Kassáról.

IX.

Diplomáciai tevékenysége közepett Possevino papi, szerzetesi hivatásáról: a katolikus vallás érdekeinek fölkarolásáról, egy pillanatra sem feledkezett meg. Mindenekelőtt Magyarország felső részeinek viszonyai felől szerzett magának alapos tájékozást, hogy az elhatalmasodott bajok orvoslásában biztossággal járhatson el.

Mikor Kassára érkezése után meggyőződött arról, hogy a tárgyalások hosszúra fognak nyulni, Rómába jelenti, hogy «ezt nem fogja sajnálni, mert az isteni gondviselés alkalmat nyújt neki Magyarország ezen részének állapotát megismerhetni, ami talán Isten szolgálatában nem marad eredmény nélkül.»²

Három hónap eltelte után pedig írja: «Az isteni bölcsesség talán azért rendelte, hogy három hónapig itt tartózkodván, a viszonyokat gondosan megfigyelhessem, mert nem akarja elhagyni Felső-Magyarország ezen nagy területét, amely inkább tetemnek, mint testnek mondható.»³

A katolikus egyház hanyatlásának és a protestantizmus elhatalmasodásának egyik jelentékeny tényezőjét a Kassán székelő felsőmagyarországi főkapitány személyében találta. Ugyanis báró Rueber a protestantizmus hatalmas pártfogója volt, hitehagyott jezsuitát tartott mint prédikátort házánál, befolyásával a várkapitányok s egyéb tisztek, sőt a katonák is úgyszólván mind protestánsok voltak.

Ezért Possevino a császári udvarnál oda hatott, hogy Rueber utódává vagy helyettesévé Nogarola szatmári kapitány neveztesse ki és hogy Rudolf a magyar rendeknek tett ígéretét beváltva, Miksa főherceget mint helytartót küldje Felső-Magyarországba.

Egyik javaslata csakhamar elfogadtatott. Nogarola néhány hónappal utóbb kassai főkapitánynya kineveztetett.

Azonban a katolikus helytartó és főkapitány által gyakoro-

¹ Possevinonak január 17-én a prágai nunciushoz, 18-ikán Rudolfhoz irt levelei. Nuntiatura Germaniae. V. 95.

² 1583 október 4-ikén az államtitkárnak. Nuntiatura Germaniae V. 94.

³ 1583 december 19-ikén a bécsi nunciushoz. Additamenta ad Nuntiatura Poloniae.

landó nyomás mellett a hitélet föllendülését attól várta, hogy elégséges számú és buzgó papság álljon az egyház szolgálatában.

A papok hiányának megszüntetése érdekében a nunczius útján a királynak azt javasolta, hogy Kassán papnevelő-intézet alapíttassék és föntartására a szerzetesektől elhagyott jászói prépostság jövedelmei fordíttassanak. Rómában pedig a bibornok-államtitkár útján oda hatott, hogy a német-magyar kollégium néhány német növendéke legalább három esztendőre jöjjön Felső-Magyarország azon városaiba, amelyeknek lakossága németül beszél. «Vajha legalább hat pappal rendelkezhetném» — írja — «és őket Kassán, Egerben, Szatmártt helyezhetném el. Bár küldene az isteni felség munkásokat az ő szőlőjébe.» «A vetés már megérett az aratásra», — írja egy más alkalommal.

Azoknak az egyházi férfiaknak szelleme és magaviselete, kikkel kassai időzése alatt találkozott, nem elégtette ki őt. Megütközött azon, hogy főpapok a főkapitány lakomáira meghivatván, jelen vannak, amikor a lutheránus pap az asztali imádságot mondja. Még nagyobb volt fölháborodása, mikor arról értesült, hogy Mathészy István leleszi prépost, kinevezett csanádi püspök a főkapitány leányának egy protestáns kapitánynyal egybekelése alkalmával az esketési szertartásnál jelen volt. Nyíltan megmondotta neki, hogy az egyházi kiközösítést vonta magára. Mire a főpap térdre borult előtte és föloldozásért esedezett.

Possevino ellenben, mikor a főkapitány által ebédre hivatott, kikötötte, hogy a prédikátor ne legyen jelen. Mivel pedig ezt ennek daczára az ebédlőben találta, eltávolítását kierőszakolta azzal a kijelentésével, hogy különben ő nem ül az asztalhoz. Ebéd után pedig, mivel a főkapitány gyermekei jöttek az ebédlőbe és protestáns énekeket énekeltek, tüntető módon távozott.¹

Possevino helytelennek tartotta a főpapok azon eljárását is, hogy birtokaikat és tized-jövedelmeiket protestánsoknak adják bérbe. Erre figyelmeztette Mathészy prépostot, aki válaszában ígérte, hogy «állásának követelése szerint fog cselekedni».²

Az egrí káptalan egyik tagja, a távollevő püspök helynöke, Possevino Kassára érkezéséről tudomást nyervén, eljött látogatására és «sziklákát könyekre indító» módon előadván a katolikus nép elhagyatottságát, kérte, jelenjék meg körükben, vigasztalja és erősítse

¹ 1583 október 4, 20, december 19-iki jelentései.

² 1584 január 2-ikán. A levél eredetije. Nuntiatura Germaniae. V. 95. f. 1.

meg őket, azután pedig a tapasztaltakról tegyen jelentést a pápának és a királynak.

Possevino, mint Rómába írja, ezen fölszólításnak eleget kívánt tenni; azonban szándékát nem valósíthatta.

Szükségesnek vélte, hogy a pápa a magyarországi főpapoknak utasításokat küldjön arra nézve, hogy a protestánsok irányában mikép viseljék magukat; és az egész magyarországi papságot szeretetteljes iratban hivatása buzgó betöltésére intse.¹

Egyébiránt Possevino apostoli buzgósága és szigorú modora mellett a protestánsok körében is bizalmat tudott kelteni. Kassa város lutheránus tanácsosai egy alkalommal megjelentek előtte és azt a kérést intézték hozzá, hogy azon esetre, ha városukban Miksa főherczeg megtelepedésével a katolikus vallás visszaállítatik, a szent Erzsébet temploma a protestáns isteni tisztelet számára meghagyassék és a katolikusok a városban levő egyéb templomokkal elégedjenek meg.² Hogy kedvében járjanak, közbenjárására egy halálra ítélt gonosztevőnek megkegyelmeztek.³

Possevino protestáns főurak soraiban is szerzett magának barátokat. Különösen benső viszonyba lépett Forgách Simon dunán-inneni főkapitánynyal, kinek Báthory István személyéhez való ragaszkodása szolgált közöttük kapcsul. Tanácsát politikai ügyekben ismételten kikérte. Leveleket váltott vele, azzal az utógondolattal — amit Rómába küldött jelentéseiben föltárt — hogy őt a katolikus vallásnak megnyerheti, ami — úgymond — nagy nyereség volna.⁴

Fiai iránt is érdeklődött. Ezek közül kettő a lengyel király udvaránál, mint apród nevelkedett; a harmadikat az apa egy alkalommal Kassára hozta és bemutatta Possevinonak.⁵

A lengyel udvarnál tartózkodó Forgách-fivérek egyike Ferencz, az ifjú Báthory András kíséretéhez tartozott, aki 1583 őszén Rómába

¹ 1583 október 4, 20, december 19-iki jelentései. Vol. 94.

² Possevino 1583 december 31-ikén az államtitkárhoz intézett jelentése. Ugyanott.

³ 1584. január 6-iki jelentése. Vol. 95. f. 5.

⁴ 1584 június 16-ikán.

⁵ Possevino 1584 február 17-ikén Krakóból a lengyel királyhoz irt levelében Forgáchról irván, említi, hogy «ut jam duos regiae maiestati vestrae filios tradidit, tertiumque mihi optimae spei adolescentem stitit». (Ugyanott. f. 55.) Ez a bemutatás természetesen korábban történt. Forgáchnak Possevinohoz irt levelei közül csak kettő maradt fenn: 1584 február 22. és május 19-ikéről. Nuntiatura Germaniae. V. 95. f. 56. Poloniae. V. 15. c. f. 65.

küldetett azzal a megbizatással, hogy ott a meghódított Lifland tartomány után a király s nagybátyja hódolatát mutassa be;¹ s egyúttal a papi pályára kiképeztetését nyerje.

November 30-ikán érkezett az örök városba, hol a vatikáni palotának az a lakosztálya, melyben VIII. Incze pápa lakott volt, rendeztetett be számára.²

A Forgách-fiú, ki ekkor tizenhét éves volt, ez alkalommal elhagyta a protestáns felekezetet és a katolikus egyházba lépett.³ Ő is az egyház szolgálatának óhajtotta magát szentelni és ezirányban végezett tanulmányokat.

Possevino örömmel értesült ezen eseményről, gondos figyelemmel kísérte az előkelő konvertitát és gondoskodott, hogy fölöle pontos jelentéseket kapjon. Az 1584 tavaszán «jó egészsége és a tanulmányokban előhaladása föl» értesítette az apát.⁴

Ettől néhány héttel utóbb azt a tudósítást kapta, hogy a lengyel király visszahívta Endrét Rómából s hogy most már ő sem kívánja fiát ott hagyni, hanem a páduai egyetemre küldi. Ezt a tervet Possevino nem helyeselte; mivel Páduában több protestáns magyar ifjú tanult, attól tartott, hogy Forgách Ferencz könnyen eltántoríthatatik hitétől. Csodálatraméltó éleslátással, úgyszólván látnoki lélekkel ismerte föl egyéniségének jelentőségét. A dolgot elég fontosnak találta arra, hogy a bibornok-államtitkárhoz forduljon.

«Nagy fontossággal bír» — írja — «hogy ez az ifjú állandón megmaradjon a katolikus vallásban, ... esedezem, méltóztassék módot találni, hogy valamelyik római papnövéldébe vétessék föl.»⁵

¹ Lifland ugyanis hajdan egyházi lovagrend birtoka volt és a szent-szék főnhatósága alatt állott.

² Erről 1583 szeptember 3-ikán értesíti az államtitkár Possevino.

³ Forgách Ferencz megtérésének időpontjáról életírói ekkorig tudomással nem bírtak. E tekintetben minden kétséget eloszlat Possevino 1584 június 16-ikán Prágából a bibornok-államtitkárhoz intézett jelentése: «Questo signore (Forgách Simon) mandó col signor Andreas nepote del re, un suo figliuolo di cui adesso egli mi scrive che il re rivotando il signor Andrea in Polonia pensava di porlo in Padova. Di grande momento é, che quel giovane persista nella religione cattolica, la quale egli ha in questo viaggio che questi mesi adietro fece abbracciato.» (Nuntiatura Germaniae. V. 95. f. 209.)

⁴ Ezt Forgách Simonnak május 19-ikén kelt leveléből tudjuk, amely megvan Possevino irományai között. Nuntiatura Poloniae. V. 15. c. f. 65.

⁵ Az idézett június 16-iki jelentésében folytatólag így ír: «Percioche in Padova et Ungheri et altri dissimulano l'heresia et gvastano il mondo Supplicò pertanto Vossignoria Ill. che voglia ragionare col signore Rescio (Báthory Endre lengyel mentora, Reszki) et pigliare spediente che costi resti in qualche seminario».

Az államtitkár jelentést tett a pápának és július 14-ikén így válaszol: «Ő szentsége szívesen vett tudomást azon részletek felől, melyeket Forgách úr fiára vonatkozólag közölt. Minden meg fog történni a végből, hogy itt maradjon».¹

Rómában is maradt,² a honnan négy év multával, mint veszprémi püspök tért vissza hazájába és egy évtizeddel utóbb az ország primási székére emelkedik.

Valóban érdekes és jellemző, hogy a magyarországi ellenreformáció két fővezérének Forgách és Pázmány bibornokoknak neveltetésére és szellemi fejlődésére Possevino döntő befolyást gyakorolt.

Kassáról az ő tekintete ismételten fordult Erdély felé is, az ott általa Kolozsvártt megalapított intézetre, amelynek föntartására Kassáról ezer forintot küldött, s mivel a ház, amelyben a szeminárium ideiglenesen elhelyeztetett, egészségtelennek bizonyult, ház és kert vásárlása iránt rendelkezett. Egyúttal arról értesülvén, hogy a kolozsvári protestánsok és unitáriusok részéről a szeminárium erdélyi származású növendékei zaklatásnak vannak kitéve, közülök többeket más pápai intézetekbe küldött, ellenben azt a merész gondolatot karolta föl, hogy Oroszországból fog növendékeket Kolozsvárra küldeni. Ezekről egyik levelében Báthory Istvánt értesítvén, panaszt emelt a kormányzó-tanácsosok ellen, kik minden igyekezetét meghiusítják és kérte, hogy az unitáriusok kezében levő dominikánuszárdának a szeminárium céljaira átengedését rendelje el.³

Míg a protestánsok és unitáriusok ellen panaszokkal telvék jelentesei és levelei: elismeréssel szól a törököknek a katolikusok irányában tanusított türelmességéről, amelynek köszönhető, hogy területükön Gyöngyösön, Szegeden és másutt is a szent Ferencz-rend zárdáiba menekülhetnek a protestánsok által elűzött szerzetesek, akik azután Budán, Temesvártt és egyebütt szabadon végezhetik az isteni tiszteletet. Ezért egy meglepő javaslattal fordult Rómába.

Meg volt bízva annak a bullának kihirdetésével, amely bucsút enged mindazok részére, kik töredelmesen meggyónnak és azért imádkoznak, hogy Isten mielőbb szabadítsa föl a keresztényeket a törökök igája alól. «Nézete szerint» — úgymond — «a bullában a

¹ Nuntiatura Germaniae. V. 13. f. 134.

² Rómából 1586 július 22-ikén atyjához irt levelét a Magyar Nemzeti Muzeumban elhelyezett családi levéltár megőrizte.

³ 1583 december 29-ikén. Ugyanott. f. 454.

törökök helyett inkább a kálvinistákat és unitáriusokat kellene megnevezni»; vagy legalább a török területre küldendő példányokban a törökökről említés ne történjék, hanem a hiveket arra kellene fölhívni, hogy a pogányoknak az örök üdvösséghez vezető isteni kegyelemben való részesülésükért imádkozzanak.¹

Intézkedett, hogy a nagyszombati nyomdában a bucsút engedélyező pápai bulla és az egyháznak a bucsúról szóló tanítását a protestánsok támadásai ellen oltalmazó irat magyar nyelven közrebocsáttassanak.²

Ezalatt azon is fáradozott, hogy az új naptár elfogadását kieszközölje. Ugyanis a másfél évezreden át használatban levő Julius-Caesar-féle időszámításba az a hiba csúszott volt be, hogy az esztendő néhány percczel kelleténél hosszabbra vétetett föl, aminek az lett a következménye, hogy az éjnapegyenlőség, mely a természetben mindig ugyanazon időpontra esik, a naptárban évenként valamivel korábbi időre és már 1582-ben márczius 21-ike helyett 11-re esett. Ezen hiba kijavítása és megszüntetése végett XIII. Gergely pápa 1582 februárius 24-iki bullájával új naptárt léptetett életbe és megállapította, hogy azon esztendő október havában tíz nap kihagyassék, vagyis 4-ike után azonnal 15-ike következék, jövőre pedig minden században egy szökőnap kihagyassék.

Ez a javított naptár Olasz-, Spanyol-, Franciaországban és Portugáliában azonnal elfogadtatott.³

Rudolf a pápai követek folytonos sürgetéseinek engedve 1583 augusztus 31-ikén elrendelte «összes országaiban és tartományaiban» az új naptár elfogadását. Mire Radéczy egri püspök királyi helytartó a nagyszombati nyomdában kinyomatta az esztendő utolsó negyedére szóló naptárt, melyben október 4-ikéről mindjárt 15-re szökött.⁴

Possevino ekkor az új naptár kihirdetését sürgette a kassai főkapitánynál, s mivel ez arra hivatkozott, hogy eziránt utasításokat nem kapott,⁵ Rudolf királynál és Erneszt főherczegnél is tett a naptár életbeléptetése érdekében lépéseket, melyek eredményre

¹ 1583 október 10-ikén az államtitkárnak. Ugyanott.

² 1583 december 7-iki jelentése. Ugyanott.

³ *Knauz*. Kortan. (Budapest 1876.) 23—25.

⁴ Egy példányát 1583 november 1-én küldte meg Possevino Rómába, ahol a vatikáni levéltár megőrizte. *Nuntiatura Poloniae*. V. 15 b. f. 230.

⁵ Erről szól november 1-én kelt jelentésében. *Nuntiatura Germaniae*. V. 94 f. 398.

vezettek. Az 1584-ik év első napjaiban megérkezett Kassára a királyi rendelet.¹

Az erdélyi kormányzó-tanács is késznek nyilatkozott az új naptárt elfogadni.²

Possevino hazánk iránt érzett szeretetteljes érdeklődésének emlékét egy irodalmi műve is hirdeti.

Az 1582-ik év folyamán a lengyel királyi udvarnál időzése alatt Báthory István bemutatta neki a kész fejezeteket abból a munkából, melyben saját kora történetét Brutus Mihály olasz író által megíratta.

Possevino megütközéssel észlelte, hogy az unitárius történetíró a katolikus egyházat, az apostoli széket és a Habsburg-házat élesen támadja. Erre figyelmeztette a királyt, sőt azt az aggodalmát fejezte ki, hogy a könyv megjelenése a császár és a király között a viszály újabb magvát fogná elhinteni; valószínűnek mondá, hogy olvasását a katolikusoknak és terjesztését a német birodalomban el fogják tiltani. A király megnyugtatta őt az iránt, hogy a könyv vagy egyáltalában nem, vagy más szerkezetben fog megjelenni.

Mindazonáltal Possevino jónak látta arra vállalkozni, hogy Erdély történetét ő maga is megírja, azzal a szándékkal — mint Rómába írt jelentésében föltárja — hogy így Brutus munkájának kiadását feleslegessé tegye, vagy ha ez megjelenik, hatását ellensúlyozza; továbbá a történeti elbeszélés gyönyörködtető olvasmányában a lengyel királyra és két unokaöccsére, az erdélyi fejedelemre s a későbbi bibornokra kívánt befolyást gyakorolni, élesztve vallásos buzgóságukat, megismertetve őket azon eszközökkel, amelyek a saját és népeik üdvösségének biztosítására alkalmasak; végre az a cél is lebegett szeme előtt, hogy a római szent-széket Magyarország és Erdély állapotával megismertesse, a katolikus egyház érdekében teendő intézkedések iránt tájékozza.

Szándékát Báthory István helyeselte és nagyszámú fontos irományokat adott neki át fölhasználás végett.

Possevino erdélyi útjában és Pozsonyban időzése alatt szabad

¹ 1584 január 6-ikán jelenti az államtitkárnak, hogy sürgetésére két nap előtt megjött a királyi rendelet és ígéretet kapott, hogy hat nap múlva kihirdetik azt, «sebena questa canaglia di ministri heretici otrillano con tanta tementa, quanto loro suggerisce l'ignoransa et la disgratia di Dio». V. 95. f. 5.

² 1583 december 29-ikén a lengyelországi nuncziusnak írja: «Iconsigliieri di Transilvania mi dimandano ordine per porre in pratica il calendario corretto» Nuntiatura Poloniae. 15 b. f. 349.

idejét ennek a munkának szentelte.¹ Kassán megtelepedvén, olyan szorgalommal foglalkozott vele, hogy október közepén eljutott Báthory Istvánnak erdélyi fejedelemmé választásáig. Mivel a Békés Gáspár által indított mozgalomra vonatkozólag adatokkal nem rendelkezett, a lengyelországi nunczius útján magától a királytól kérte azokat.² Deczember elején pedig már jelenti, hogy a munka elkészült.³

Ezt öt könyvre osztotta föl. Az elsőben vázlatosan adja elő Erdély történetét a római uralom idejétől a XV. század végeig. A másodikat, harmadikat és negyediket egészen a XVI. századnak szenteli. Az ötödikben azt fejtegeti, hogy milyen módon lehet Erdélyben a katolikus egyházat visszaállítani.⁴

A munkát az 1584-ik év tavasz elején Rómába küldötte. A bibornok-államtitkár május közepén értesíti őt, hogy azt bemutatta a pápának, aki megfelelő figyelemben fogja részesíteni.⁵

A könyv kézírata utóbb a Jézus-társaság központi levéltárába került s ott őriztetik most is. Reméljük, hogy nemsokára napvilágot látva, méltó helyet fog elfoglalni történeti emlékeink sorában. Így teljesülni fog a szerény jezsuita óhajtása, hogy munkájában «a jövődő számára misszionáriusi tevékenységének legalább ez a gyümölcse maradjon meg!»⁶

X.

Possevino Kassáról Krakóba ment, ahol februárius 16-ikán kapta meg a Grodnóban tartózkodó Báthory István januárius 31-iki levelét, mely kínos csalódást okozott neki.

«Ebben az egész ügyben» — így szól a király — «a hosszú tárgyalás folyamán, eljárásunkkal minden józan fölfogású ember helyeslését érdemeltük ki; sőt némelyek talán abban a nézetben lesznek, hogy valamivel többet tettünk annál, amit méltóságunk megengedett. De be akartuk bizonyítani, hogy szemeinkben nagyobb

¹ Mindezt maga Possevino írja 1583 április 17-ikén Brünnből, 1584 február 12-ikén Krakóból az államtitkárhoz irt jelentéseiben. Nuntiatura Germaniae. V. 95.

² 1583 október 20-ikán. V. 94. f. 370.

³ 1583 deczember 9-ikén a lengyelországi nuncziusnak. Memorie. II. 341.

⁴ 1584 január 22-ikén Bártfáról Laterna jezsuita atyát, Báthory István udvari hitszónokát értesíti a munka tartalmáról. Memorie. III. 37.

⁵ 1584 május 17-ikén . . . Nuntiatura Germaniae. V. 13. f. 130.

⁶ «Perché dellé mie missioni restasse almeno qualche frutto per l'avenire, per ajuter quella porta dell'oriente.» Az idézett 1584 február 12-iki jelentésben.

fontossággal bír az egyesség létrehozása, mint méltóságunk megóvása. Hogy ennek daczára a császári felség kevésbé őszintén bánt velünk, mint ahogy mindkettőnknek méltósága és barátsága követelte volna, talán Isten akarata, amely a fejedelmeknek érzelmeit gyakran előttök homályba burkolt szándéka szerint irányozza és tetszéséhez képest vezeti. A legfelsőbb mennyei akaratra bízunk tehát magunkat, szándékunkat, cselekvésünket és a császári felséggel főnforgó ügyünket, amelyre nézve most már a császári felséggel további tárgyalásra szükség nincs.»

Ezen föltűnően nyugodt és komoly hangon fogalmazott súlyos tartalmú értesítéshez, Báthory saját kezével gúnyos utóiratot illesztett:

«A béke létrehozásának sajátságos módja az, a mikor így szólanak: Mindezt neked adom, ha leborulva imádsz.¹ Jobb lett volna ha ő felsége egyszerűen tagadó választ ad, mint idáig jutni és azután így fejezni be a dolgot!»

A levél eredeti példányára Possevino följegyzé, hogy Báthory e sorokat akkor írta, amikor az ő előterjesztését még nem kapta volt meg és hozzáteszi: «Akik az ő természetét ismerik, az ilyen kifakadásoktól nem ijednek meg.»²

Csakugyan nem ijedt meg. Válasziratában bátran védelmébe vette a császárt; Istent hívja tanubizonyságul azon állításának igazsága mellett, hogy a császár az utolsó föltételt azért tette, mivel az összes magyar tanácsosainak véleménye szerint királyi esküje a korona jogainak megóvását követeli. Rosszakarátú emberek híresztelésével szemben, föntartja azt, amit ismételten jelentett, hogy a császár mindig a legjobb indulatot tanusította Báthory iránt, sem Berzeviczi élesebb nyilatkozatai, sem némely tanácsosainak unszólásai, sem a török hadak fenyegető mozdulatai felől érkező hírek által a mérséklet útvjáról magát letéríteni nem engedte. Fölhossa, hogy Báthory rokonai és a hozzá ragaszkodó Forgách Simon azt a föltételt elfogadhatónak tartják. Mindazáltal azt a reménységét fejezte ki, hogy ezt a föltételt, ha Báthory alapos okokkal igazolja, hogy el nem fogadhatja, a császár el fogja ejteni.³

Possevino nem csalódott, amikor föltette, hogy Báthory január 31-iki levele nem tartalmazza megmásíthatatlan elhatározását. Egy későbbi levelében február 11-ikén ismételi ugyan a király, hogy

¹ A kísértő sátán szavai a sivatagban bűjtőlő Üdvözítőhöz.

² A levél eredeti példánya Nuntiatura Germaniae. V. 95.

³ Az 1584 február 17-ikén kelt levél ugyanott.

a tárgyalásokat megszakítja, ügyét «Istenre és az időre bízza;»¹ azonban ugyanakkor kancellárja útján a tárgyalások bezárt kapuját újból megnyitotta. Zamojszky ugyanis Possevinohoz levelet intézett, amelyben azt a véleményét nyilvánítja, hogy a nehézség elhárítható, ha a császár Báthoryt a hűségeskütől és a közterhek viselésétől fölmenti és arra a kívánságra szorítkozik, hogy Báthory az új szerzeményeket illetőleg a magyar korona főnhatóságát ismerje el és a Báthory-család kihalása esetében a jószágoknak a koronára visszaszállását biztosítsa.²

A kancellár kiemelte ugyan, hogy ezt a nézetét a király tudta nélkül hozza tudomására; de Possevino sokkal jobban ismerte a helyzetet, semhogy kétsége lett volna az iránt, hogy a kancellár Báthorynak tudtával, sőt megbízásából írta a levelet.³

Ezért azonnal útra kelt, Prágába sietett.⁴

Possevino márczius második felében Rudolftól hosszú kihallgatást nyert.

Előterjesztette a lengyel kancellár javaslatát, mely az egyesség megkötésének utolsó akadályát elháríthatta.

Azután szólott azon módokról, amiképen Magyarországon a katolikus vallást régi virágzó állapotába visszahelyezni lehetne, s egyebek között fölemlítette Felső-Magyarországba főkapitányul Miksa főherceg küldetését, kinek tekintélye által támogatott vallásos buzgóságához nagy reményeket csatolt.

Végre közlé, hogy Szászországba készül utazni a pápa megbízásából, mert a választófejedelem a törökök ellen intézendő hadivállalat ügyének fölkarolására hajlandóságot mutat.

A császár figyelemmel hallgatta meg előadását, elismerését fejezte ki eddigi jó szolgálataiért. Bízik benne, mondá, hogy a lengyel királylial az egyesség létre fog jönni; de új javaslata tárgyában tanácsosait meg kell hallgatnia. Végre értesíté, hogy szándéka Miksa főherceget Magyarországra helytartóul küldeni.⁵

Előterjesztésének egyik részére Possevino márczius 31-ikén kapta meg a választ írásban.

¹ Ugyanott.

² A február 13-ikán kelt levél ugyanott.

³ Ezt Possevino maga mondja márczius 20-ikán az államtitkárhoz Rómába irt levelében. Ugyanott.

⁴ Utazásának időpontját biztosan meg nem határozhatjuk. Február 26-ikáról, még Krakóból, márczius 13-ikán már Prágából ír levelet.

⁵ Possevino márczius 28-iki jelentése az államtitkárhoz ugyanott.

A császár háláját tolmácsolja a pápa buzgóságáért, melylyel a kereszténységnek a törökök ellen megoltalmazásáról gondoskodik. Magyarország állapota sürgősen igényeli a támadó föllépését; de erre a körülmények nem alkalmasak. Azt hiszi, hogy a szász fejedelem nem lesz rábirható arra, hogy Németország többi fejedelmétől elszakadva akciót indítson; másrésről félt, hogy a törökök ellen irányuló tárgyalások a protestáns fejedelmeket meg fogják erősíteni abban a téves nézetükben, hogy az ő elnyomásukra a pápa a császárral és a spanyol királylyal szövetkezett és ellenszövetség megkötésére fogják készíteni. Ezért ajánlja, hogy Possevino utazását Szászországba halaszssa el.¹

Az egyesség ügyében a császári válasza hosszabb ideig kellett Possevinonak várakoznia, mert Draskovics György kalocsai érsek magyar kancellár emiatt Prágába hivatott.

Időközben Báthory István újabb levélben álláspontjának támogatására nyomatékos érveket hozott föl; egyebek között azt, hogy amint a négy magyarországi megye, amely kezei között van, nincs alávetve a magyar király joghatóságának, ettől szintúgy a kárpótlásul adandó birtokokat föl lehet menteni; egyébiránt ezeket sem Erdélyhez csatolni, sem Magyarországtól elszakítani nem akarja.²

Possevino ezen levelet arra használta föl, hogy a császári minisztereket engedékenységre készítse.³

Végre május 2-ikán elkészült Possevino előterjesztésére Rudolf válasza, melynek lényeges része így hangzik:

«A császári felség elvárta, hogy a fenséges király meg fog nyugodni az ő felsége biztosai által Kassán előterjesztett föltételben, mely méltányosnak és az eddigi tárgyalásokkal összhangzónak tekintendő; de mivel arról értesült, hogy ezen föltételre nézve nehézség forog fönn, ő felsége a közjót, úgyszintén az ő felségével megállapítandó barátságot és jóakaratot tartva szem előtt, abban az esetben, ha az előterjesztett módzat elfogadásával a tárgyalások óhajtott befejezése biztosan várható, őszinte készségét, melyet ekkorig bőségesen kitüntetett, e tekintetben is be fogja bizonyítani.»⁴

¹ Egykorú másolata ugyanott.

² Báthory Istvánnak ezen (márczius 12-ikén kelt) levele nincs meg; tartalmát ismerteti Possevino április 17-ikén az államtitkárhoz intézett jelentésében. Ugyanott.

³ Említi ezt május 14-ikén Báthoryhoz irt levelében. Nuntiatura Poloniae V. 15. c.

⁴ Eredeti példánya, Nuntiatura Poloniae. V. 15 c.

A határozatlanul fogalmazott nyilatkozat a lengyel kancellár javaslatának elfogadását foglalta magában. Ez jelentékeny vívmány volt; ilyenek tekintette azt Forgách Simon, aki Possevinonak írja, hogy soha sem hitte volna, hogy azt kiküzdeni képes lesz.¹ Azonban a jezsuita atya nem érte be vele.

Azonnal újabb előterjesztést intézett a császárhoz. Háláját fejezi ki elhatározásáért, amelynek néhány szó hozzáadásával, hiteles formában kiállítását kéri. Azután a Báthory István által kért tiz birtokrész ügyének elintézése mellett emel szót; oly módon, hogy Báthory háromról, amelyek őt illetik meg és Szatmárhoz közel fekszenek, lemondana, ellenben a császár megadná azt a hetet, amelyekre a Báthory-család egyéb tagjainak van igényök, amit annál inkább megtehet, mert összesen alig 80—90 jobbágytelekből állanak és Szatmártól távolabb fekszenek; amennyiben pedig a szatmári várra nézve mégis nélkülözhetetlenek volnának, még távolabb fekvő hasonló értékű birtokrészekkel cserélhetők föl. «Fontolja meg ő felsége» — úgymond — «vajjon nékem, mint a pápa miniszterének nem tehetné-e meg ezt az engedményt?» Kéri, hogy erre nézve mások megkérdezése nélkül, mielőbb írásban közölje vele elhatározását, melyet ő személyesen fog a lengyel királynak megvinni.²

Rudolf haladék nélkül kiállította (a Possevino által javasolt módosításokkal a decretumot is megadta, már május 5-ikén) ezen újabb előterjesztésre a választ.

«A császári felség» — így hangzik ez — «nem várta, hogy miután mindazt, ami követeltetett, teljesíté, a falvak ügyében újabb nehézség fog támasztatni; miután a fenséges király által Prágába és Bécsbe küldött követek mindig csak Szatmárról és Németiről szólotak, ezekről a falvokról pedig említést nem tettek. Ennek daczára ő felsége sokszor bebizonyított jóindulatát e tekintetben is kinyilatkoztatta, amennyiben a kívánt tíz faluból hármat (Bozontát, Tótfalut és Zavárt) már megadott. Meg volt tehát győződve ő felsége a felől, hogy mivel a többi falvak vagy birtokrészek Szatmártól, a vár nagy hátránya és kára nélkül, el nem szakíthatók; viszont a király ő fensége az ő jóakarátának és a kölcsönös barátság megállapítására irányuló őszinte törekvésének bebizonyítása végett, további lépésektől tartózkodni fog. Ezt a császári felség ő fenségének méltányosságától

¹ Forgách Simonnak május 19-ikén Possevinohoz irt levele ugyanott.

² Dátum nélküli egykorú másolata Nuntiatura Germaniae. V. 95.

most is elvárja és bízik benne, hogy Possevino nehézség nélkül el fogja érni.»¹

Ezt a határozatot Possevino Báthorynak futár által küldötte meg, mivel betegség akadályozta útra kelni. Levelében, melyet hozzá intézett, fölöslegesnek tartja, hogy őt a birtokrészek tekintetében igényei elejtésére érvekkel rábeszélje. «Felséged — úgymond — tudni fogja, mit kelljen cselekednie. Sugalmazza Isten felségednek azt az elhatározást, amelyet az ő dicsősége és a közjó követelnek.» Csak azt jegyzi meg, hogy nevének dicsőségére nem fog homályt borítani, ha azokról a birtokrészekről lemond. Végül megpendíti azt a gondolatot, hogy miként a jamzapolski alkudozásokban rábizta az oroszoknak visszaadandó várak ügyében a döntést, ezt most is ráhagyhatná.²

Possevino, mialatt a lengyel király válaszára várakozott, junius közepén megkapta a lengyel kancellárnak május 29-iki levelét, amelyben fölhívja a kárpótlásul szolgáló birtokok tárgyában kiállítandó királyi adománylevél (*litterae investiturae*) fogalmzatát készíttesse el; de legyen gondja rá, hogy abban a királyról tiszteletteljes kifejezések használtassanak, a Báthory-család összes ágai soroltassanak föl és az egyik ág magvaszakadtával az utána következő ágnak biztosítsassék az örökösödés. Ha — úgymond — az adománylevél ilyen módon Báthorynak megküldetik és az általa követelt birtokrészek megadatnak: az egység létrejötnék tekinthető.³

Possevino azt a kívánságot, hogy az adománylevélben Nagybányára az örökösödés a Báthory család összes ágainak biztosítsassék, Rudolf királynak tudomására hozta, aki azt válaszolta, hogy ez új kérdés lévén, amely a tárgyalások folyamán szóba nem került, arra nézve meg kell hallgatnia mindazokat, akiknek tanácsát eddig az egység ügyében kikérte volt.⁴

Possevino ezt a rezolúciót nem közölte a lengyel kancellárral, akinek csak azt válaszolta, hogy az adománylevél kiállítása iránt csak akkor tehet lépéseket, amikor a május 5-iki császári rezolúcióra Báthory elhatározását megkapta. Megnyugtatta őt egyébiránt arra nézve, hogy gondoskodni fog az okirat tiszteletteljes fogalmazásáról s a kifejezésekben nem fog akadékoskodni a császár sem, aki «a

¹ Nuntiatura Poloniae. 15 c.

² Possevino május 14-iki levele ugyanott.

³ Theiner által készítettett másolata a vatikáni levéltárban.

⁴ A junius 18-ikán kelt rezolúció ugyanott.

kereszténység javát tartván szeme előtt, a barátság létrehozására irányuló szándékához állhatatosan ragaszkodik.» Ami azonban a birtokrészeknek még elintézetlen ügyét illeti, kijelenti, hogy nem tartotta illő dolognak arról a néhány jobbágytelekről beszélni.¹

Mivel még julius elején sem volt kezei között a lengyel király válasza a május 5-iki császári rezolúció tárgyában, arra határozta el magát, hogy személyesen fölkeresi őt Lublinban, hová augusztus közepére a lengyel országgyűlés össze volt híva.²

Rudolf helyeselte ezen elhatározását, de újabb engedményekre nem mutatott hajlandóságot; sőt bizalmasan mondá: «Ha nem tettem volna meg ígéreteimet, most talán már nem tenném meg; egyedül a közjó és a király barátsága megszerzésének érdeke birtak rá».

Mire Possevino arra kérte őt, hogy vagy adjon rendelkezésére nyomatékos okokat, amelyek miatt a követelt birtokrészeket meg kell tagadnia és akkor a lengyel király kénytelen lesz azokról lemondani; vagy pedig császárhoz méltó nagylelkűséggel hozza meg ezt az áldozatot, melylyel a királyt lekötelezheti.

Rudolf kitérő választ adott. Felhívta Possevinőt, hogy mihelyt Báthoryhoz érkezik, irjon neki, mire részéről sem nehézséget támasztani, sem késedelmezni nem fog.³

Possevino julius 18-án utazott el.

Időközben a lengyel királyt az udvaránál levő pápai legátus Bolognetti bíbornok is, a tíz birtokrész tekintetében, igényei elejtésére igyekezett bírni. Némi engedményt el is ért. A király kijelentette neki, hogy azt a három birtokrészt, ami őt személyesen megilleti, átengedi a császárnak, a két birtokrészt, amely távoli rokonait illeti, nem követeli vissza; ellenben a vérrokonait illető öt birtokrészről lehetetlen lemondania, anélkül, hogy a saját és családja tekintélyét meg ne ingassa; tekintettel kell lennie arra is, hogy ezen birtokokat egyik őse a palesztinai hadjáratban kitüntetett vitézségeért kapta II. Endre királytól, néhány évvel ezelőtt pedig Miksa király meggyalázó módon vette el tőle. Egyébiránt, hogy ezen öt birtokrész átengedését a császárra megkönnyítse, nem volt kifogása az ellen, hogy azok után atyafiai, mint a többi magyarországi rendek a közterheket viseljék.

¹ A junius 23-ikán kelt levél Nuntiatura Germaniae V. 95.

² Julius 4-ikén kelt irata Theiner másolatai között.

³ Possevino julius 17-ikén a pápai államtitkárhoz intézett jelentése ugyanott.

A lengyelországi nunczius a király ezen elhatározásáról rögtön értesítette a prágai nunciust, akinek egyúttal megküldötte az okirat tervezetét, amit az egység létrejötte esetén a két uralkodónak kiállítani kellett.¹

A futár ezzel a levéllel és mellékletével Possevino távozása után érkezett Prágába.

A pápai nunczius ennek daczára átvette a tárgyalások folytatását. Közölte a császárral Báthory «végső rezolúcióját», amely szerint «reputációja» megóvása végett legalább öt birtokrész visszaadását kell követelnie.

Rudolf szíves hangon szólott szándékai őszinteségéről, de megjegyzé, hogy ha a lengyel királynak gondja van reputációjára, illő, hogy mások is örködjenek a saját reputációjuk fölött.

A nunczius azután a magyar főkanzellárral és a német tanácsosokkal értekezett; közléseiből azt a reménységet meríté, hogy képes lesz kedvező határozatot kieszközölni.²

Az udvarnál megtették a tervezetre az észrevételeket, melyeket a nunczius azután lengyelországi kartársához küldött.³

Prágában tartózkodása alatt Draskovich György kalocsai érsekkel és Trautsohn titkos tanácsossal a magyarországi vallási ügyekről is értekezett Possevino. «Mind a kettőben — írja — rendkívüli buzgóságot ismertem föl... Most, amikor Pálfi (Miklós) magyar főúr Pozsony vidékén négyezer jobbágyának megtérését eszközölte, világosan láthatjuk, hogy az Úr Isten tettekkel készül megelőzni a mi óhajtásainkat.»⁴

Ugyanakkor Rómába küldötte Draskovich emlékiratát, melyben azt hangoztatja, hogy ő szentsége nem karolhatna föl nagyobb fontosságú ügyet, mintha Magyarországon segítene, amely az urakon, német kereskedőkön és várőrségeken kívül «nem kevésbbé katolikus ország, mint maga Róma.» Elmondja, hogy miután az ő tanácsára

¹ A lengyel nunczius június 17-iki jelentése a pápai államtitkárhoz Grodnóból. Nuntiatura Poloniae. V. 21. A lengyel nunczius által Prágába küldött tervezet és a prágai nuncziusnak Bolognetti bíbornokhoz intézett válaszirata (dátum nélkül) Nuntiatura Germaniae. V. 106. Possevinoak augusztus 3-ikán Varsóból a császárhoz intézett levele, amelyben a lengyel nunczius igyekezetéről jelentést tesz, Theiner másolatai között.

² A prágai nuncziusnak a lengyelországi nunciushoz intézett, imént idézett válaszirata.

³ Említi Possevino november 1-én Báthoryhoz irt levelében. Nuntiatura Poloniae. V. 15. c.

⁴ 1584 június 24-ikén az államtitkárnak. V. 95. f. 216.

Sopronyból a protestáns prédikátorok kiűzettek, mintegy negyvennyolcz plébániát sikerült a katolikus egyházba visszavezetni. A legszükségesebb teendő gyanánt az esztergomi érseki szék betöltését jelölte ki, megjegygezván, hogy elnyerésére ő maga nem vágyódik. Hogy az akadályokat el lehessen hárítani, javasolta, hogy a pápa az érseki jövedelmeket hagyja meg a kamara kezei között s elégedjék meg azzal, ha «tiszteletes ellátást» nyer a kinevezendő érsek. Az egri püspökség betöltése tekintetében is javaslatot tett. Sürgősen szükségesnek mondá Nagyszombatban jezsuita-kollégium alapítását s azt ajánlotta, hogy a pápa a kinevezendő püspököket megerősítésök alkalmával kötelezze, hogy évenként bizonyos összeggel járuljanak a kollégium főtartására; ő a maga részéről önként vállal el ilyen kötelességet.¹

Possevino értesülvén arról, hogy a pápa Báthory Endrét a bíbornoki testületbe készül fölvenni, előre látta, hogy ezzel a császári udvart és a magyar főpapságot megsértené. Ezért azt javasolta a pápának, hogy egyidőben a fiatal protonotáriussal a kalocsai érseket is díszítse föl a bíborral. «Ily módon» — úgymond — «Magyarország szemei elé két fáklyát állítana, amely népeit az apostoli szentszék iránt szeretetre ösztönözné. Tudom, hogy súlyos megrovást érdemelnék, ha azért irnám e sorokat, mert erre ő maga kért föl engem. De eskü alatt állíthatom, hogy magam jöttem erre a gondolatra».²

Két héttel azután, hogy ezek a sorok irattak, július 7-ikén Báthory Endre bíbornokká neveztetett ki. A kalocsai érsek mellőztetett. «Nem mulasztottam el» — feleli az államtitkár — «ő szentsége tudomására hozni mindazt a jót és dicséreteset, amit a kalocsai érsek felől jelentett; de arról az ügyről ez idő szerint nem lehet szólni, mert mások foglalták el a helyeket.»³

XI.

Possevino, mikor augusztus második felében Lublinba érkezett a királyi udvarnál új helyzetet talált.

Báthory István, ki néhány hónap előtt szárnyszegve, csüggedve tette félre nagy politikai terveit, most ezek fölkarolására a viszonyokban beállott fordulatot kedvezőnek látta.

¹ Dátum nélkül. Ugyanott. f. 311.

² Az idézett emlékirathoz csatolt jegyzet.

³ 1584. július 14-ikén. Vol. 13. f. 136.

Iván czár 1584 márczius 18-ikán meghalt. Utódja a tehetetlen Fedor trónraléptével a bojár oligarchia ragadta kezéhez a hatalmat. Báthory István abban a fölfogásban, hogy a jamzapolski békekötésnek az egyik szerződő fél halálával érvényessége megszűnt, az orosz birodalomban elhatalmasodó zavarokat ki akarta zsákmányolni.

Possevino előtt, mindjárt első találkozásukkor, föltárta gondolatait, jól tudván, hogy azok a jezsuita-diplomatának fogékony lelkében visszhangra fognak találni.

Előadta, hogy ő azon esetre, ha a pápa és néhány fejedelem támogatásában részesül, három esztendő alatt képes meghódítani az egész moszkvai birodalmat, közvetlenül érintkezésbe léphet a cirkasszai és georgiai néptörzsekkel; s így a törököt lekötve, a kereszténység elleni támadásoktól visszatartaná. Közlé, hogy a krétai keresztényektől fölhívást kapott a keleti keresztények fölszabadítására, azzal az értesítéssel, hogy Kréta szigetét könnyen hatalmába ejthetné s ezzel gazdag jövedelmi forrásokat nyithatna meg további vállalatok czéljaira.

Ennek következtében azt az óhajtását fejezte ki, hogy Possevino azonnal menjen Olaszországba, a pápától, a köztársaságtól, a florenczi nagyherceztől segély kieszközlése végett.

Possevino szívesen vállalkozott arra a föladatra, föltéve, hogy előbb útközben Prágában az egyesség ügyét elintézheti.¹

Azonban Báthory tervei a pápai udvarnál nem találtak kedvező fogadtatásra. Ott higgadtan, elfogulatlanul mérlegelték az esélyeket és arra az eredményre jutottak, hogy a lengyel király és a jezsuita-diplomata ingatag talajra építik reményeiket. A bibornok-államtitkár szeptember 29-ikén kiméletesen, de világosan és határozottan fogalmazta a pápa fölfogását. Eszerint ő szentsége örömmel vette tudomásul a lengyel király előterjesztését a moszkvai ügyben; de több oknál fogva a helyzetet a király tervei valószínűsítésére nem itéli kedvezőnek; ennek következtében ő szentsége azt kívánja, hogy Possevino ne jöjjön Rómába, hanem várja be, «míg bizonyos függőben levő nagyfontosságú ügyekben az eredmény látható lesz. Tekintetbe kell ugyanis venni azt, hogy az olaszországi hatalmak, amelyekre számítanak, nem szoktak nagy áldozatkészséget tanúsítani; a szent-szék pedig különféle kiadások által olyan súlyosan van terhelve, amint még soha sem volt.»²

¹ 1584 augusztus 29-ikén Lublinból az államtitkárhoz intézett jelentése. Nuntiatura Germaniae. V. 95. Báthory Istvánnak augusztus 22-ikén a pápához intézett megbizólevele, Possevino érdekében, Theiner másolatai között.

² *Pierling*. Le Saint-Siége, la Pologne et Moscou. (Paris 1885.) 146.

Egy későbbi jegyzékben pedig így nyilatkozik: «Ő szentsége nem kíván tanácsot adni ő felségének és nem bocsátkozik annak a kérdésnek megvitatásába, vajjon helyes-e most abba a vállalatba bocsátkozni. Ő felségének bölcsesége, a körülményeket, a szultán és a császár egyéniségét tekintetbe véve, bizonyosan a legczélszerűbb megállapodásra fog jutni. Ami a segélypénzt illeti, illendő, hogy azt ő felsége a velencei köztársaságtól és a toszkánai nagyhercegtől maga kérje, ő szentsége nem akarja, hogy Tisztelendőségem tegye meg a király nevében ezt a lépést; nehogy bárki azt gondolja, ő szentsége ügyéről van szó. Ő felsége az ő alattvalói közül egy magánembert küldhet, ki titokban, zajtalanul tárgyalhat. Amennyiben a köztársaság és a nagyherceg segélyt ajánlanak meg, ő szentsége ugyanannyit fog áldozni.»¹

Possevino be nem várván ezen válaszokat, augusztus végén Lublinból Prágába ment, azzal a megbízással, hogy «amennyiben a császári felség Nagybányát, tartozékaival, úgyszintén a Búlyban és Szinyerváralján fekvő öt birtokrészt átadja, az egyességet kösse meg, rokonai ezen birtokrészek után a közterhek viselésére köteleztetvén; mivel azonban ezen ügynek hosszas tárgyalása máris mindkét uralkodó tekintélyét csorbítja, további halasztást a maga részéről megakadályozandó, amennyiben a császári felség tanácsosai az öt birtokrész ügyét még fontolóra akarnák venni, Possevint utasítja, hogy ezekre nézve tárgyalásba csak úgy bocsátkozzék, ha Nagybánya és tartozékai azonnal átadatnak és a császári felség ígéretet tesz, hogy az öt birtokrészt, vagy megfelelő értékű más birtokokat a császári felség még a folyó év vége előtt átadja; félreértés elkerülése végett kijelenti, hogy miután neki két fi- és három nőtestvére van, a kárpótlásul följánlott birtokok ezeket és örökösüket is illetik».²

Possevino október 14-ikén érkezett Prágába. A császárhoz intézett előterjesztésében mindenekelőtt igazolni igyekezett azt, hogy Báthory az új szerzeményekre a leányág örökösödését is biztosítani kívánja; nem térhet ki — úgymond — azon kötelessége elől, hogy a vérokonairól, különösen a gyengébb nemhez tartozókról gondoskodjék; mivel pedig Szatmár és Németi szintén ilyen módon volt a Báthory-család birtokában, nem lehet kifogást emelni az ellen, hogy a kárpótlásul följánlott Nagybányát a család ugyanazon módon nyerje el. Azután egy félreértést oszlatott el; a császár ugyanis abban

¹ *Pierling*. Papes et Tsars. 388.

² 1584 augusztus 27-ikén. Nuntiatura Poloniae. V. 15. c.

a véleményben volt, hogy az a három falu, mely már a kassai tárgyalások alatt Báthory részére följánltatott, a tíz birtokrészhez tartozik; már pedig azt a három falut Báthory azon a czímen követelte, mert anélkül Nagybánya területe elégséges szántóföld nélkül szükkölnék; a tíz birtokrész pedig egykor ő tőle és rokonaitól vétettek el.¹

Az október 27-ikén kelt császári rezoluczio megütközését fejezi ki Báthory «új követelései» fölött; azonban az érdemleges választ akkorra halasztja, amikor a királyi adománylevél tárgyában tett észrevételekre Báthory válasza megérkezik.²

Possevino, az európai helyzetre utalva, mely a törökök ellen indítandó hadivállalat létesítésére reménységet nyújt, azon volt, hogy Báthoryt engedékenységre bírja.³

Azonban ő nem válaszolt; komolyan vette azon kijelentését, hogy 27-iki leirata utolsó elhatározását foglalja magában. Mikor december vége közeledett, amely az öt birtokrész tárgyában a császári engedmény elfogadására határidőül volt kitűzve, Possevino a pápától más küldetést kapott és rövid idő mulva elutazni volt kénytelen.

Ezért újabb érvekkel igyekezett a császárt rábírni, hogy Báthory két kívánságát teljesítse. Keresztény császárhoz — úgymond — az az eljárás illenék, hogy ha Báthory a leányágot az új szerzeményeket illetőleg örökösödésből maga ki akarná zárni, ez ellen mint az «asszonyok, árvák, kiskorúak természetes védnöke» fölszólaljon; továbbá a császár, ha a nagylelkűség tényeivel hozza létre az egyességet, a régi szövetség megújításának tárgyalásához önértetesebben foghat hozzá.⁴

Azonban Rudolf ragaszkodott ahhoz a követeléséhez, hogy Báthory válaszoljon az adománylevél tárgyában tett észrevételekre és ahhoz a fölfogásához, hogy a leányág örökösödése és az öt birtokrész tekintetében a lengyel király igényei jogosulatlanok.

Amire Possevino az 1585-ik év első napján bemutatott újabb fölterjesztésben védelmezte Báthory álláspontját.⁵ Január 5-ikén

¹ Október 19-ikén kelt irata Theiner másolatai között.

² Theiner másolatai között.

³ November 1-én és 5-én hozzá intézett levelei. Nuntiatura Poloniae. V. 15. c. és Germaniae V. 95.

⁴ Possevino fölterjesztésének (dátum nélküli) egykorú példánya. Nuntiatura Germaniae. V. 95.

⁵ Ugyanott.

pedig személyesen értekezett a császárral, aki ez alkalommal hajlandónak látszott arra, hogy az engedmények terén egy lépéssel ismét tovább megy.¹ Viszont Possevino a leányágra vonatkozó kérdésnek olyatén megoldását javasolta, hogy az adománylevél arról említést ne tegyen, hanem arra a kijelentésre szorítkozzék, hogy Nagybányára és tartozékaira azok az örökösödési szabályok mérvadók, amelyet Szatmárra és Németire nézve voltak érvényben.²

Mivel pedig Possevino tovább nem időzhetett Prágában, a császár ígéretet tett neki, hogy elhatározását a pápai nunczius útján fogja vele közölni.

Január 31-ikén csakugyan értesítette a nuncziust, hogy «az egyesség, barátság és jó szomszédság megállapításának hő vágyától indítva» a kívánt öt birtokrészt átengedi és az örökösödés szabályozásának Possevino által előterjesztett módozatát elfogadja.³

Possevino ekkor már Varsóban volt, ahol sikerült Báthoryt rávennie, hogy az örökösödési kérdés szabályozását illetően az ő formulájában nyugodjék meg.⁴

Az egyességről szóló okirat ezen az alapon kiállítottatott, mindkét fél kiküldötte biztosait, akiknek közreműködésével Nagybánya és tartozékainak átadása Báthory részére foganatosított.

XII.

Így tehát az egyesség elé gördülő akadályok elhárításában Possevinónak volt a legjelentékenyebb része, a legnagyobb érdeme. Éppen akkor zúdította rá a féltékenység- és irigység minden oldalról a keserőségek árját.

A császári miniszterek, akik rossz néven vették, hogy nélkülök és ellenök uralkodójukkal az ő javaslatait elfogadtatta, most a prágai nuncziussal azt az óhajtásukat közölték, hogy a jezsuita atya a további tárgyalásokban részt ne vegyen. Ezt a nunczius tudomására hozta Bolognetti bibornoknak, aki ennek a kívánságnak annál nagyobb készséggel felelt meg, mert maga is megaláztatást látott abban, hogy Báthorynál a jezsuita szavának nagyobb súlya van, mint az övének, s hogy vele Possevino nem egyszer mintegy fölsőbbtségét érezte.⁵

¹ 1585 január 7-ikén Possevino jelentése az államtitkárhoz, ugyanott.

² Erről a propozíciójáról a január 31-iki császári leirat szól.

³ Nuntiatura Poloniae. V. 15. c.

⁴ 1585 január 27-iki jelentése Nuntiatura Germaniae. V. 95.

⁵ A jezsuita és a legátus viszonyát érdekesen jellemezi *Pierling*. Papes et Tsars. 372.

Mikor tehát a január 31-iki császári rezolúciót a prágai nuncziustól megkapta: az ő teljes mellőzésével s anélkül, hogy őt arról értesítette volna, adta azt át a királynak.

Possevino elfojtotta a fájdalmat, amit ez a méltatlan eljárás néki okozott. «Bízom Isten jóságában — írja a prágai nuncziusnak — hogy bármi történjék velem, buzgóságom az ő szolgálatában és a rám bízott ügyek előmozdításában nem fog csökkenni, szavam, amikor a közjó érdekében szólanom kell, nem fog elnémulni.»¹

De lelki erejére még súlyosabb megpróbáltatás várakozott.

Bolognetti bíbornok olyan jelentéseket küldött Rómába felőle, amelyek a Jézus-társaság és a szent-szék érdekében az ő eltávolítását a diplomáciai tárgyalások teréről kívánatosnak tüntették föl.

1585 február 6-ikán az államtitkár utasítja őt, hogy Varsót hagyja el és a braunsbergi kollégiumba vonuljon vissza, hacsak nem remélheti, hogy az ő közreműködésével Báthory és Rudolf között fenforgó tárgyalásoknak rövid idő alatt sikeres befejezését viheti ki. Egy héttel később pedig ezen föltételes utasításra ez a föltétleni rendelet következett: «Ő szentsége akarja, hogy ezen irat vétele után Tisztelendőséged egyenesen a braunsbergi kollégiumba vonuljon és onnan további rendelkezésig ne távozzék».²

Egy kiváló jezsuita-történetíró, Pierling, fölvetvén azt a kérdést, hogy milyen indító okok sugalmazták ezt az intézkedést? a következőképen válaszol:

«A szerzetes hivatása nehezen egyeztethető meg a politikával. A jezsuiták szívesen tartják magukat távol a tevékenység ezen mezéjétől és ha mégis arra rálépnek, fontos okok miatt és rövid időre teszik azt. Possevino több év óta foglalkozott diplomáciai ügyekkel. Noha a pápa egyenes rendeletére tette ezt, a hátrányos következmények el nem maradhattak. Rudolf és Báthory között lappangó rivalitás uralkodott, Moszkva irányában ellentétes álláspontot foglaltak el, Magyarországon néhány holdnyi területért elkeseredett pert folytattak. Lehetetlen volt mindkét uralkodót kielégíteni. A Jézus-társaságra nézve pedig, amelynek Ausztriában és Lengyelországban kollégiumjai voltak, a pártatlanság szoros kötelesség gyanánt tünt föl. Possevino azon volt, hogy az egyensúlyt megtartsa; de a rosszakarát és féltékenységet mindkét részről elkeseredett bírálat tárgyává tette működését. A gyanúsítások és szemrehányások elhárítására csak

¹ 1585 február 27-ikén kelt levele Nuntiatura Germaniae. V. 95.

² Nuntiatura Germaniae. V. 13. f. 163.

egy mód mutatkozott: a visszavonulás. Aquaviva, a Jézus-társaság főnöke, éleslátásával fölismerte ezt. Elhatározásával nem késedelmeskedett. Megjelent a pápa előtt, fölvilágosította őt a helyzet felől és Possevino visszahívását kérte. Abban a pillanatban, amikor Báthory a vilnai jezsuita akadémiát új kiváltságokkal tüntette ki és az országgyűlésen úgy nyilatkozott, hogy inkább életét áldozza föl, mintsem a polotski jezsuita kollégium alapítását elejtse: ez a tény az erély és önzetlenség kiváló megnyilatkozása volt».¹

Possevino a pápai rendeletnek habozás nélkül engedelmességet. Azonban alig, hogy a braunsbergi kollégium magányába elvonult, néhány hét múlva XIII. Gergelyt (1585 április 10-ikén) elragadta a halál.

Azok a tudósítások, amelyek utódjának V. Sixtusnak egyénisége és első intézkedéseiről a lengyelországi udvarhoz eljutottak, azt a reménységet keltették föl, hogy föl fogja karolni a királynak Oroszországra vonatkozó terveit.

Báthory István az új pápával megindítandó tárgyalásokban Possevino közvetítésével kívánt élni, s őt evégből június végén Vilnába hívta meg. Ez innen július 2-ikán hívta föl először a pápa figyelmét a lengyel királyra, akinek közreműködése a katolikus egyház helyreállítását igéri Moldvában, Oláhországban, a moszkvai birodalomban és azon túl a keleten.

Míg ezen nagy tervek foglalkoztatták szellemét, nem feledkezett meg arról a kis magyarországi városkáról, amelyet az ő erőfeszítései hoztak Báthory István uralma alá, akit fölkerített, hogy Nagybányára katolikus papot küldjön.²

Október havában híre érkezőn, hogy a szultán Oroszország meghódítására tesz készüléket, meggyőzni igyekezett a szent-széket arról, hogy ezt a veszélyt elhárítani csak úgy lehet, ha a lengyel király előbb a moszkvai birodalom urává lesz. Fölhatalmazást kért, hogy a helyzet megismertetése végett személyesen jelenhessék meg Rómában.³

Azonban V. Sixtus el volt szánva arra, hogy a kereszténység élére állva, a törökök hatalmának megtörésére támadó hadjáratot indít; csakhogy szükségesnek látta, hogy abban az orosz czár is közreműködjék. Ezért december 21-ikén levelet intézett Feodor

¹ Papes et Tsars. 399.

² 1585 július 2-ikán a lengyelországi nunciushoz írt levele. Nuntiatura Poloniae. Vol. 22. f. 48.

³ 1585 október 25-ikén Rusticucci bíbornok államtitkárhoz írt levele. Pierling. 411.

czárhoz, hogy megválasztásáról értesítse és azt a reménységet fejezze ki, hogy barátságos viszony fog közöttük fönnállani. Possevinót bízta meg, hogy ezt az iratot rendeltetése helyére juttassa.

A jezsuita atya nem hajtotta végre ezt az utasítást. Márczius 1-én Báthory grodnói udvarából jelentette a pápa államtitkárának, hogy a levelet csak külön pápai küldött vihethé meg, ami sok nehézséggel jár; egyúttal figyelmeztette, hogy a levél elküldése a lengyel királyt bizalmatlanná tenné, sőt talán arra késztené, hogy a törökök és a protestáns fejedelmek csábító ígéreteinek megnyissa füleit.¹

A király ugyanekkor öcscsét, a bibornokot küldötte Rómába. Általa előadta oroszországi terveit, azzal a nyilatkozattal, hogy a hadjáratnak harmadfélmillió tallérban előirányzott költségeit fele részben maga viselné s a felének fődözését a pápától várja.

A nyár folyamán megbizásából Possevino is Rómába ment.

A pápa ragaszkodott ahhoz a fölfogásához, hogy az oroszországi kétes sikerű vállalat mellözésével a törökök ellen kell mielőbb fegyvert fogni. A hadjárat vezetésére Báthoryt óhajtott megnyerni és neki jelentékeny pénzsegélyt biztosítván, az első részletet, huszonötezer tallért megküldötte; Possevinót pedig utasította, hogy Moszkvába menjen s ott a czárt közreműködésre bírni igyekezzék.

Deczember első felében Possevino, a Báthoryhoz küldött Capuai Hannibal nápolyi érsekkel útnak indult Lengyelország felé. Ugyanekkor (deczember 13-ikán) a halál váratlanul kioltotta Báthory István életét, megsemmisítve mindazokat a reményeket, amelyeket az ő nagy egyéniségéhez a keresztény világ csatolt.

Possevino pedig visszahivatott Olaszországba és rendjének páduai kolostorában az egyházi tudományok művelésének szentelte tehetségeit.²

Hazánk iránt szóval, irással és tettekkel bebizonyított nemes érdeklődéseért; vallásos és művelődési restaurációja érdekében kifejtett áldozatrakész tevékenységeért; nagy férfaira gyakorolt hatásáért: méltó, hogy nevét kegyelettel iktassuk történetünk lapjaira.

¹ Ugyanott. 413.

² Ugyanott. 414—436.

